

00 CA 0
Et 0
0 a' 22
7: á
E. E D
3 0 E

03

eze strook niet meezenden

Redaktie-ac

Redaktie en informatie: 11. ivjiiilailU eii JI™. uij Ker ouijk
telefoon 04997 - 75245

Abonnementen, losse nummers:

Voor 1990 bedraagt de abonnementsprijs f 18, — per jaar, inclusief verzendkosten en administratie.
Deze kosten zijn te voldoen, ná ontvangst van de acceptgiro, op postbanknummer 47.16.46 ten name van Streekarchief Regio Eindhoven Kempenland te Eindhoven, onder vermelding van "Campinia".

De prijs van losse nummers van de lopende jaargang bedraagt f 4,50.
Ook nummers van voorgaande jaargangen zijn bij de redaktie te bestellen tegen een daarvoor geldende vergoeding.
Indien opzegging van het abonnement niet schriftelijk is medegedeeld vóór 1 december van de lopende jaargang, wordt het abonnement automatisch verlengd.

Copyright: Streekarchief Regio Eindhoven Kempenland
Overname van artikelen of gedeelten daaruit dient U schriftelijk aan te vragen bij de redaktie.

Lay-out en drukwerk:
Maras Drukkerij, Middelbeers.

ISSN 0166-6959
Omslag: gedeelte uit de kaart Ducatus Brabantiae
van Jacob van Deventer, uit 1558.

CAMPINIA

driemaandelijke uitgave van het
Streek archief
Regio Eindhoven Kempenland

21e jaargang, nr. 80

januari 1991

INHOUD

	blz.
I. Het hof van Solms door J. Lijten	3
II. Het verdwijnen van de standerdmolen door Jacq. F.C.M. Bijnen	17
III. Oirschotse gedichten Rond onze toren door Toke van de Ven - Lommers	21
IV. Het wapen van Francis van Esch (1656-1735) door A.E.M. van Esch	22
V. Kempische curiosa 14 Stonehenge in de Kempen door J. Lijten	28
VI. Genealogische gegevens familie van de Sande door G. Schampers	33
VII. Gewestelijke leningen in 1528 en 1529 door J. Lijten	41

I. HET HOF VAN SOLMS

door J. Lijten

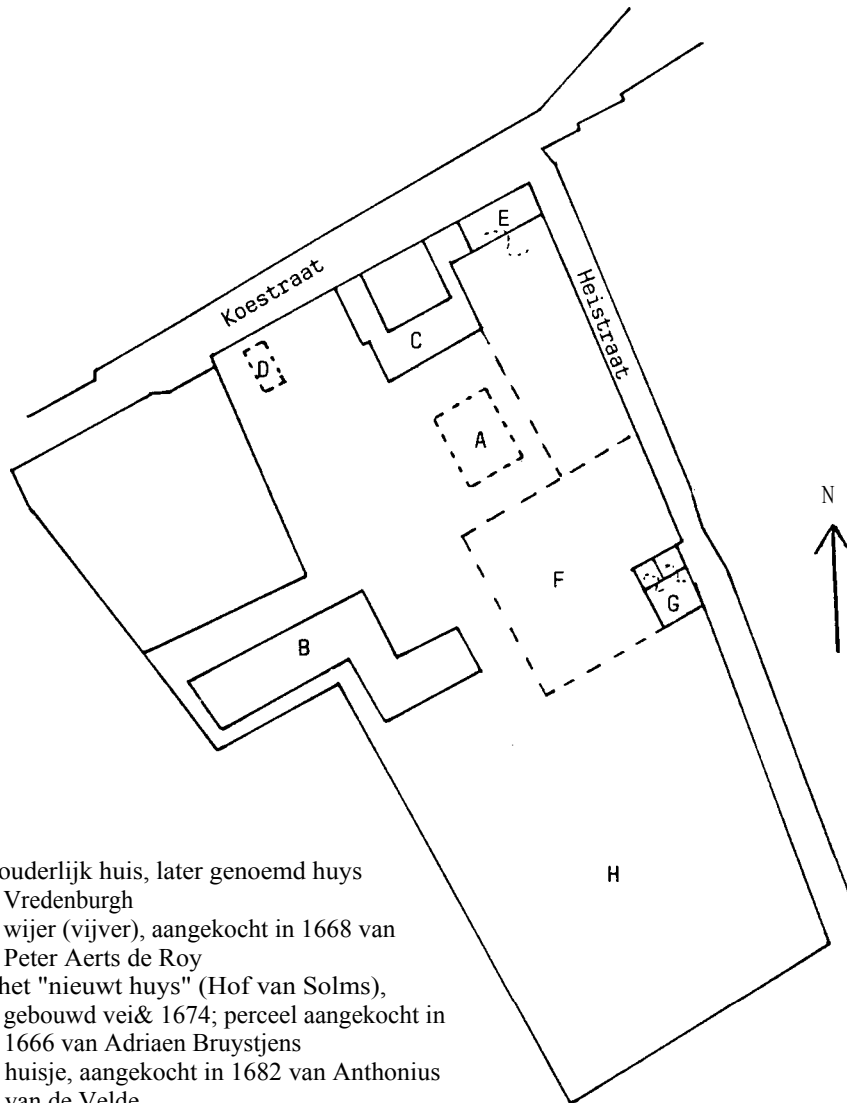
Een van de bekendste en meest genoemde huizen in Oirschot is het Hof van Solms, gebouwd maar nooit bewoond door de eveneens zeer bekende Oirschotse chirurgijn Arnold Fey. De geschiedenis van dit huis is echter heel wat ingewikkelder dan die van de meeste Oirschotse huizen.

Bij het begin van de verpondingskohieren, een van de voornaamste bronnen voor de geschiedenis der huizen, rond 1660 woonde Arnold Fey Junior in het ouderlijke huis, waarin ook zijn vader en naamgenoot, eveneens chirurgijn, had gewoond. Het huis stond nog op naam van zijn moeder, Maria Claessen, weduwe van Mr. Aerdts Fey, als 'huys en hoff, 47 roeden' in de verponding betalend 3-2-8.¹⁾

Omdat er in dit verhaal vele berekeningen gemaakt zullen worden van oppervlakten en bedragen, die als verponding - een verre voorloper van onze onroerend-goed-belasting - betaald moesten worden, zal het goed zijn eerst enige uitleg te geven over de toenmalige oppervlakte-maten en het muntstelsel.

De aloude grondslag van de oppervlakte-maten in onze streken was het 'lopen' of 'lopensaet'. Ook nu nog spreken oude mensen over een 'leupense' als zijnde 1/6 hectare. Een lopensaet was een oppervlakte land, die in één keer lopen met rogge bezaaid kon worden. De hoeveelheid rogge, die daarvoor nodig was, werd ook een 'lopen' genoemd, wat later 'vat' werd: een inhoudsmaat van ca. 21 liter. In de tijd, waarover wij spreken, was het lopensaet of lopen reeds een exacte oppervlakte-maat gebaseerd op exacte lengte-maten. De grondslag van de lengte-maat in onze omgeving was de Bossche voet, die in ons metrieke stelsel omgerekend 28.87 cm mat. De opvolgende lengte-maat was de vierkante roede, die dus in ons stelsel omgerekend ruim $33 \frac{1}{3}$ m' of centiare mat. Een lopen of lopensaet bestond uit 50 vierkante roeden en had dus een oppervlakte volgens ons stelsel van ruim $1666 \frac{2}{3}$ m², zodat 6 lopen inderdaad overeenkwam met onze hectare. Bij exacte omrekening komt men slechts ca. 1 m² te hoog uit. Een hectare kende men echter niet en de grotere maat in Oirschot was een bunder, die uit 8 lopen bestond en dus $1 \frac{1}{3}$ ha. groot was. Deze grote maat komen we echter in ons verhaal niet tegen. Voor een zeer exacte oppervlakte-berekening werd de roede nog verdeeld in 20 voeten. De oppervlakte van een vierkante voet was dus niet voet x voet maar voet x roede en had een oppervlakte in ons stelsel van $1 \frac{2}{3}$ m². Deze onderverdeling werd slechts zelden gebruikt en komt in ons verhaal ook niet voor.

Het muntstelsel van die tijd kwam in naam en in verhouding gedeeltelijk overeen met het onze. De standaardmunt was de gulden, die verdeeld was in 20 stui-

- A ouderlijk huis, later genoemd huys Vredenburgh
- B wijer (vijver), aangekocht in 1668 van Peter Aerts de Roy
- C het "nieuwt huys" (Hof van Solms), gebouwd vei& 1674; perceel aangekocht in 1666 van Adriaen Bruystjens
- D huisje, aangekocht in 1682 van Anthonius van de Velde
- E huis hoek Heistraat, in 1796 aangekocht en bij complex gevoegd
- F hof van Beelaertshofje, in 1803 aangekocht
- G Beelaertshofje met tuin
- H Pertskerkhof

----- vermoedelijke begrenzing

vers. De stuiver had de waarde van 16 penningen. De penning was in die tijd echter alleen rekenmunt, zoals nu onze cent, maar geen betaalmunt. De kleinste betaalmunt was de duit, die een waarde had van 2 penningen. 8 Duiten hadden dus de waarde van 1 stuiver. We moeten er echter wel rekening mee houden, dat de munten van die tijd de honderd- tot tweehonderdvoudige waarde hadden van onze gelijknamige munten. Grof gezegd kunnen we stellen, dat de stuiver de waarde had van ons tientje en de duit die van onze gulden.

De bedragen, die voor de verponding betaald moesten worden, werden geschreven 3-2-8, dat is dus 3 gulden, 2 stuivers en 8 penningen of 4 duiten. In de laatste kolom zien we daarom ook nooit een oneven getal.

Het ouderlijke huis van Arnold Fey werd door hem na de dood van zijn moeder overgenomen en daarin heeft hij zijn praktijk uitgeoefend, die tot een grote vermaardheid leidde. Pas uit de loop van het verhaal zal ons duidelijk worden, waar dit huis gestaan heeft. Het is voor u als lezer echter belangrijk, om van het begin af aan te weten, dat dit huis niet onmiddellijk aan de Koestraat lag maar iets teruggelegen achter het huidige Hof van Solms (A). Het moet een eigen ingang gehad hebben vanaf de Koestraat, die vermoedelijk lag, waar nu nog de zij-inrit is van het Hof van Solms naast brouwerij de Kroon.

Fey en zijn opvolgers kochten meerdere percelen, die wij zullen vermelden, voorzover zij later bij het Hof van Solms gehoord hebben.

D.d. 1668.11.17 kocht Arnold Fey 'een seecker stukken in een stuck ackerlant genaemt Geerlinx acker, groot omtrent 16 royen' van Peter Aerts de Roy voor 42 gulden 14 stuivers.²⁾ Pas met ingang van het jaar 1670 werd dit stukje grond op Fey's regel³⁾ in het verpondingskohier ingeschreven en daar blijkt ook, wat zijn bedoeling was. Daar wordt het perceeltje als volgt omschreven: 'in den ecker by 't pertskerkhof tot eenen wyer' (= vijver) 16 r. in de verponding betalend 0-5-0 (B). Later kocht hij van zijn overbuurman, Jan van Elmpt, nog een aansluitend stuk grond, dat - vanuit het gezichtspunt van Jan van Elmpt - genoemd werd: '1,4 in den dries over de straat' groot 44 r., verponding 0-10-0 en dat onder deze naam in 1672 op zijn regel kwam.⁴⁾ Dit bezit ging na Fey's dood in 1679 over op zijn zwager, Johan van Wamel.

Het huis van de familie Fey stond, zoals gezegd, een eindje van de Koestraat af, verscholen achter het huis, dat eigendom was van Joost Henricks Bruystjens en op het verpondingskohier genoteerd stond als groot 1 1/2 lopen en in de verponding betalend 2-7-8.⁵⁾ Bij de dood van Joost zal dit overgegaan zijn op diens zoon, Adriaan Joost Bruystjens, die het d.d. 1666.11.10 verkocht aan Arnold Fey voor 475 gulden. In de koopakte werd de grootte omschreven als ca. 2 lopen.⁶⁾ In het verpondingskohier bleef het echter genoteerd als 1 1/2 lopen op de regel van Joost Henricks Bruystjens, die in zijn geheel op naam van Arnold Fey werd overgezet door diens naam erboven te schrijven.⁵⁾ Fey liet dit huis afbreken en bouwde daar het huis, dat aanvankelijk 'het nieuwt huys' of 'het huys

aen de straet' genoemd werd en dat later de naam 'Hof van Solms' zou krijgen (C). Dit huis was vermoedelijk nog niet helemaal klaar, toen Fey in 1672 uit Oirschot vertrok, waar hij niet meer terug zou keren. Het was wel klaar vóór ,674, want met ingang van dat jaar werd vanwege 'de verbeteringhe van de huysinghe' de verponding verhoogd met 5 gulden, zodat voortaan 7-7-8 betaald moest worden.⁵-) Ook dit huis ging bij Fey's dood over op zijn zwager, Johan van Wamel. Voor deze werd na 1687 de te betalen verponding 'om redenen en diensten gedaen' weer verminderd met 4-17-8, zodat over dit huis daarna 2-10-0 betaald werd.⁵)

Bij het oude huis van de familie Fey kocht Johan van Wamel nog het volgende: in 1682 het huis en de aanstede van Anthonis Jacobs van de Velde. Dit perceeltje was slechts 5 roeden groot en betaalde in de verponding 1 gulden. Het moet gestaan hebben tussen het nieuwe huis van Fey en de tegenwoordige brouwerij (D). Johan van Wamel liet het afbreken en daarom werd de verponding met ingang van 1685 verminderd tot 2 stuivers.⁷) In 1694 wist hij zijn bezit aan de achterkant van het oude huis uit te breiden met 'den acker in 't pertskerkhof' van de kinderen van Peter Aerts de Roy, groot 2 1 3 r, in de verponding betalend 1-8-0 en '46 roeyen op 't pertskerkhof' van Maeyken weduwe van Bastiaen Coopall, betalend 0-14-0.⁷)

Intussen was de administratie van de goederen van Johan van Wamel op twee regels in het verpondingskohier er niet duidelijker op geworden, om welke redenen tussen 1694 en 1698 (nauwkeuriger kunnen wij niet dateren) alles werd overgebracht op één nieuwe regel. Daarop staan onder meer de volgende vermeldingen: 'het huys genaemt het Hof van Solms' 1 1/2 lopen 2-10-0 en 'het huys Vredenborgh' met hof enz. 5 1 11 r, 6-1-8.⁸) Beide huizen verschijnen hier dus onder een eigen naam. Voor het Hof van Solms worden de reeds eerder gebruikte oppervlaktemaat en verpondingsbedrag opgegeven. De verschillende percelen, die nu het huys Vredenborgh genoemd worden, zijn bij elkaar gebracht in één maat en één verpondingsbedrag.

Ter illustratie de diverse percelen met oppervlakte en bedrag op een rijtje:

huys en hoff	47 r	3—2—8
in den ecker by 't pertskerkhof	16 r	0—5-0
¼ in den dries over de straet	44 r	0-10-0
(huys en) aenstede van A.J. v.d. Velde	5 r	0—2-0
den acker in 't pertskerkhof	21 3 r	1—8—0
46 roeyen in 't pertskerkhof	46 r	0-14-0

Huys Vredenborgh en hof	51 11 r	6—1—8

Als u goed optelt in het 16-tallig, 20-tallig en 50-tallig stelsel, klopt de berekening exact.

Hierbij kocht hij nog in 1698 van A. van Riethoven:

een lopen in den hof	1 1	0—14—8 ⁸)
Wij komen dan een totaal van	61 11 r	6—15—8
en dus werden bij de vorming van het tweede verpondingskohier in 1706 deze twee huizen met hun aanhorigheden overgebracht op naam van de weduwe van Johan van Wamel, Maria Fey, aangeduid als 'mevrouw van Wamel':		
Huys Fredenborgh	6 1 11 r	6—15—8
huys aan de straat	1 1 25 r	2-10—0 ⁹)

Na haar dood gingen beide huizen over op haar zoon, Arnoldus van Wamel, die tot zijn dood als medicus in Oirschot heeft gewoond.

Bij de erfdeling na diens dood kwamen de twee huizen aan verschillende eigenaars. Deze erfdeling werd gepasseerd voor notaris Hendrick de Bijte te 's-Hertogenbosch d.d. 1732.04.12. Daarbij kwam het Hof van Solms aan een oomzegger, Johan de Hee, zoon van Arnoldus' zuster Allegonda en het huis Vredenborgh aan diens broer, Franchois de Hee. Van deze laatste werd het vererfd op Anthony de Hee, die het echter dezelfde dag d.d. 1738.09.20 voor 600 gulden verkocht aan Govert Quintyn Coomans, kapitein der dragonders van de graaf van Sippenbach, die ook op dezelfde dag het Hof van Solms kocht van Johan de Hee voor 2000 gulden.¹⁰) Zo waren beide huizen weer in één hand. De omgekeerd evenredige grootte van oppervlakte en koopsom maakt duidelijk, dat het oude huis van de familie Fey zijn beste dagen gehad had. Met ingang van het jaar 1741 stonden de huizen in de verponding op naam van Comans als

huys aan de straat	1 1/2 1	2—10—0
huys Fredenborg	61 11 r	6-15-8 ¹¹)

De naam 'Hof van Solms' was dus blijkbaar nog niet ingeburgerd.

De - vermoedelijk gepensioneerde - kapitein zal echter boven zijn financiële draagkracht gegaan zijn. Hij betaalde zijn belasting niet en beide huizen werden d.d. 1747.06.28 bij executie verkocht en kwamen voor 2900 gulden aan de Oirschotse predikant Anthony van de Burgh.¹²) Voor de verponding kwamen ze onder dezelfde namen als boven met ingang van 1748 op diens naam en gingen na zijn dood met ingang van 1751 over op naam van zijn weduwe, Anna Hermanni.¹³)

De weduwe wist de situatie aan de oostkant te verbeteren. Uit de transactie moeten we opmaken, dat Fey de oostelijke naar voren springende vleugel (en vermoedelijk ook de westelijke) tot op de grens van zijn perceel gebouwd had. Deze oostelijke vleugel bevatte koetshuis en dienstruimten. Fey had weten te bedingen, dat hij over het terrein van zijn buurman recht van weg had o.a. voor het ruimen van de 'privaet'. De weduwe van de Burgh kocht d.d. 1768.09.30 van de erfgenamen van Peter van Kerckoele en Wilhelmina van de Ven het kleinste gedeelte van het huis, scheidend op de gevel, waarvan een der erfgenamen, Cornelis Timmermans, het grootste gedeelte kocht.¹⁴) (E) Vermoedelijk is dat deel van het huis niet meer als woning gebruikt, hoewel het in 1796 nog als 'het kleine huis'

wordt omschreven, want voor het jaar 1769 kwam er op haar regel bij: 'van de aenstede' 15 r, betalend 0-19-0. Van deze 15 r verkocht zij 10 r weer terug aan Cornelis Timmermans, zodat er vanaf 1771 op haar regel van dit stuk overbleef: 5 r, betalend 0-6-0.¹⁵⁾

Na haar dood verkochten de erfgenamen d.d. 1778.11.26 'een huysinge genaemt het Huys van Solms' met aanhorigheden groot tesamen 7 1 41 r voor 4500 gulden aan Johan Abraham van der Voort, oud-gouverneur van Amboina, wonend te 's-Hertogenbosch.¹⁶⁾ Wij zullen hieruit moeten concluderen, dat onder het bewind van predikant van de Burgh of zijn weduwe het oude huis van de familie Fey is afgebroken. Op het verpondingskohier bleef het nog wel enige tijd vermeld, maar daar zullen we zo zwaar niet aan hoeven te tillen. Het Hof van Solms was nu een riant complex met een tuin van ruim een hectare. Johan van der Voort zal er nooit gewoond hebben, want hij wordt ook vermeld als wonend in 's-Hertogenbosch, wanneer hij het d.d. 1768.08.04 voor 5700 gulden verkoopt aan Cornelis van Gennip, kapitein ter zee, wonend te Sint-Michielsgestel.¹⁷⁾ Bewoner is dan P.G. Esveld, die nog recht van wonen heeft tot Sint Jan, 24 juni, 1787. Op het verpondingskohier staat het op naam van Cornelis van Gennip als 'huys, hoff, bogaert en water' 7 1 41 r, betalend 9-11-8.¹⁸⁾

Na de dood van Cornelis van Gennip ging het in 1791 over op Engelina Clasina van Gennip, die in het verpondingskohier zijn dochter wordt genoemd, maar in feite zijn (vermoedelijk veel jongere) weduwe was, die spoedig hertrouwd met Martinus Rom, lid van het comité der marine in Den Haag, die het huis d.d. 1796.09.13 namens zijn echtgenote, Engelina Clasina van Gennip geboren Kock verkocht aan Maurits Adriaan Phaff, reeds inwoner van Oirschot.¹⁹⁾ De prijs van het Hof van Solms is niet exact te bepalen, daar het met meerdere andere goederen verkocht werd voor de totale som van 11.000 gulden. Tegelijk met het Hof van Solms verkocht Rom aan Phaff onder meer andere percelen ook het huis op de hoek van de Heistraat (E), groot 29 r in de verponding betalend 2-13-12, dat hij pas een maand tevoren d.d. 1796.08.04 gekocht had van de erfgenamen van Cornelis Timmermans voor 576 gulden, en de akker op het paardskerkhof, die hij d.d. 1792.02.20 gekocht had van Adriaan van Kollenburg.²⁰⁾ Uit deze koop van 1792 blijkt, dat Rom toen op het Hof woonde. Hij had toen ook een andere functie: inspecteur-generaal van de comptoiren van convoyen en licenten.²¹⁾

De akker op het paardskerkhof is nooit vast aan het Hof van Solms verbonden geweest in tegenstelling tot de koop, die Phaff sloot in 1803 en die duidelijk bedoeld was om zijn bezit af te ronden. Hij kocht toen de hof van het gasthuis van Sint Anna en Oda of het Beelaertshofje (F), groot 20 r en in de verponding betalend 0-5-12.²²⁾ Deze hof lag aan de achterdeur van het Beelaertshofje en aan de Heistraat. Het hofje heeft na die tijd enkel nog een tuin aan de voordeur (G).

Na de dood van Phaff stond het Hof vanaf 1807 op naam van zijn weduwe, Dina Wilhelmina de Sausin,²³⁾ na wier overlijden het met meerdere andere bezittingen door de erfgenamen publiek verkocht werd d.d. 1828.08.04/18.²⁴⁾ Bij deze publieke verkoop was het huis op de hoek van de Heistraat en de hof van het Beelaertshofje blijkbaar inbegrepen in het Hof van Solms.

Johan Söhgen II, Franse kostschoolhouder evenals zijn gelijknamige vader, kocht daar de volgende percelen:

1. het Hof van Solms, hof, boomgaard en visvijver groot 1.15.00 ha.
2. den akker achter den hof groot, 40 aren
3. de paarskerkhofakker met houtgewas groot, U16.00 ha.

De totale koopprijs van deze percelen was 4.050 gulden, belangrijk minder dan de koopprijs in 1778 en in 1786, hoewel het gekochte meer omvatte.

We dienen hierbij nog enkele zaken op te merken. De gekochte nummers 1 en 2 omvatten wat wij verstaan onder het Hof van Solms. De akker achter den hof lag apart naar achter uitstekend naast het Beelaertshofje en had bovendien een landbouwbestemming, zodat hij onder een apart nummer verkocht werd. De oppervlakte van het Hof van Solms met deze akker werd in de verponding opgegeven als:

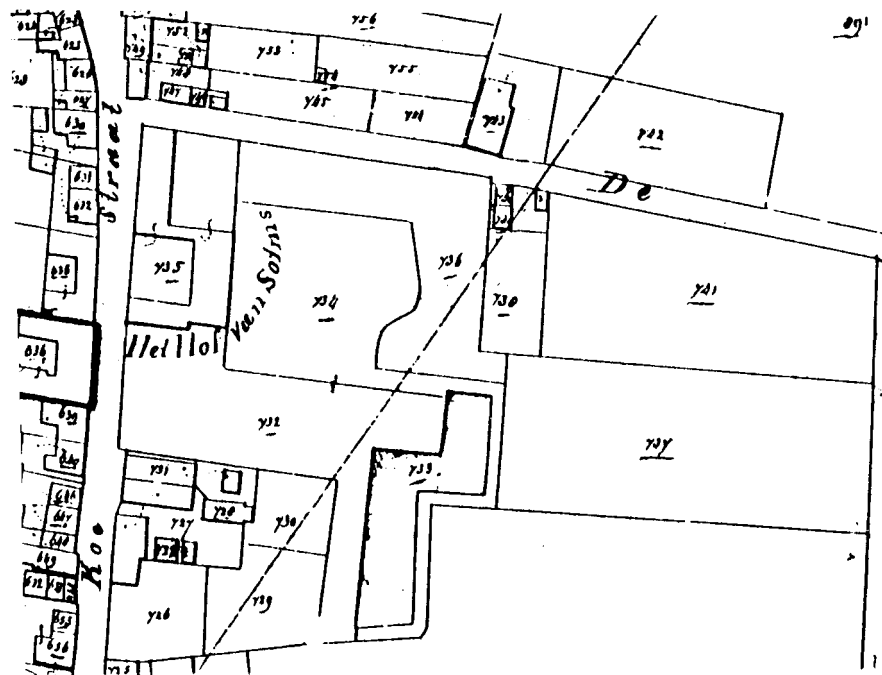
	7 1 41 r
Daarbij had Phaff nog gekocht: het huis hoek Heistraat	29 r
en: de hof van het gasthuis van Sint Anna en Oda	20 r

Wij komen dan aan een totale oppervlakte van 8 1 40 r omgerekend in onze maat: 1 ha 46 a en 33 ca. Als we er rekening mee houden, dat voor de verponding de oppervlakte krap werd opgegeven, loopt de hier door de landmeter berekende oppervlakte van 1 ha 55 a niet zover uit.

Intrigerend is de vraag, wat Johan Söhngen II met deze aankoop bedoelde. Er is verondersteld, dat hij zijn Franse school in het Hof vestigde,²⁴⁾ doch daar is geen enkele aanwijzing voor. Zowel hij als zijn vader schijnen echter zeer goed verdiend te hebben aan hun school en belegden hun winst in onroerende goederen en hypotheeken. In dit geval heeft de belegging echter niet tot winst geleid. Binnen het jaar, d.d. 1829.06.06 verkocht hij dezelfde percelen voor exact hetzelfde bedrag aan Guillielmus van Baar, frabrikant te Oirschot.²⁵⁾

In deze jaren werd in Nederland het kadaster geformeerd, waarin de ligging en de eigenaren van de diverse percelen geregistreerd zijn. De landmeters, die de opmetingen verrichtten voor het kadaster, werden betaald naar het aantal percelen, dat zij opmaten. Om hun inkomen te verbeteren construeerden zij percelen, waar maar enige begrenzing te ontdekken viel. Deze dubieuze handelwijze brengt voor ons het voordeel mee, dat we met enige voorzichtigheid de situatie van de oude percelen, waaruit de Hof is samengesteld, kunnen teruglezen.

Als u het ene oog gericht houdt op de kadasterkaart van 1832 en het andere op de lijst van eigendommen van Guillielmus van Baar, zullen we trachten de

Kadastrale minuutplan, 1832

zaak zo goed mogelijk te reconstrueren.

Lijst van eigendommen van Guilielmus van Baar met omschrijving en oppervlakte:

nr. 732	tuin	32.20
nr. 733	visvijver	12.70
nr. 734	huis en tuin	30.10
nr. 735	huis en erf	16.60
nr. 736	tuin	24.40
nr. 737	bouwland	47.20
otale oppervlakte		1.63.20 ha.

Eerst een algemene opmerking. Sinds de invoering van het metrieke stelsel door Napoleon werden de officiële maten opgegeven in meters en vierkante meters,

Maar officieus bleef men lang de oude maten gebruiken. Als men echter de nieuwe maten gebruikte, werden daarvoor gewoonlijk de oude namen gebruikt: de meter (ook de vierkante) noemde men 'el'; de are noemde men 'roede' en de hectare noemde men 'bunder'. Een enorm verwarde situatie dus.

De opmetingen voor het kadaster in 1832 zijn gedaan in vierkante meters en geboekt in drie tweerijige kolommen van respectievelijk hectaren, aren en centia- ren, maar boven die kolommen staat: b(under), r(oede, en e(1). Als u onthoudt, dat vanaf de invoering van het kadaster de maten worden opgegeven in ons metrieke stelsel, moogt u de rest vergeten.

Wat de totale oppervlakte betreft zien we een verschil tussen de opgave bij de koop in 1829 (1.55.00 ha) en die van het kadaster (1.63.20 ha), terwijl er toch geen enkele aanwijzing is, dat er iets bijgekocht zou zijn. We zullen dit op rekening van meetverschillen moeten schrijven, wat niet verwonderlijk is, aangezien de landmeter de situatie zo ingewikkeld heeft gemaakt.

Perceel nr. 734 wordt genoemd 'huis en tuin' terwijl op de kaart geen huis staat getekend. Op dit perceel heeft het oorspronkelijke huis van de familie Fey gestaan, dat reeds lang was afgebroken maar nog hardnekkig vernoemd wordt. Dit perceel zal in 1832 siertuin geweest zijn samen met de laan die oostelijk, zuidelijk en westelijk om de vijver liep en tot dit perceel is gerekend. De vijver, perceel nr. 733, was enorm groot en lag voor een groot gedeelte achter het tegenwoordige brouwershuis. Terugkijkend op ons verhaal zullen we daar het paardskerkhof moeten zoeken.

Perceel nr. 736 zal de oorspronkelijke moestuin van het huis van Fey bevatten met de aangekochte moestuin van het Beelaertshofje en de moestuin van het huis op de hoek van de Heistraat.

Perceel nr. 735 omvat het eigenlijke Hof van Solms (het gebouw) met het voorplein en het huis op de hoek van de Heistraat met het erf. Aan de westelijke vooruitspringende vleugel van het Hof was toen nog geen dwarsaanbouw in de

richting van de brouwerij. De oostelijke vooruitspringende vleugel sloot vermoedelijk met zijn dwarsaanbouw aan bij het huis op de hoek van de Heistraat, dat uit twee woningen bestond. De doorlopende lijnen doen veronderstellen, dat die twee woningen de doorsnede hebben gehad van de nu nog aanwezige kleine dwarsaanbouw.

Het hof zou vanaf 1829 in de familie van Baar blijven tot het verkocht werd aan de zusters Franciscanessen.

Guillielmus van Baar was van grootmoeders zijde een achterkleinzoon van Theodorus van Dooren, die in het midden van de achttiende eeuw een der meest prominente regenten van Oirschot was.

Guillielmus was gehuwd met de Oirschotse Catharina Theresia Agatha van Cuyk en had slechts een zoon, Antonius Johannes Hubertus, die na vaders dood d.d. 1858.02.20 eigenaar werd van het Hof maar zijn vader niet volgde in diens beroep. Antonius werd advocaat en later kantonrechter in Oirschot.

Het hof zal een ideale woning geweest zijn voor zijn gezin van negen kinderen. Bij zijn dood d.d. 1889.01.26 zullen de kinderen wel op hun bestemming geweest zijn. Het Hof ging over op zijn oudste zoon, Josephus Nicolaas Hubertus Maria, die burgemeester was van Oirschot maar in zijn huwelijk met Adriana Antonia Maria Canters geen kinderen kreeg, zodat het Hof als woning wel erg groot was.

De andere kinderen, die door hun huwelijken stamouders werden van meerdere vooraanstaande Brabantse families, spelen in de geschiedenis van het Hof geen rol meer, behalve Anna Maria Louisa Hubertina, die indirect bij het vervolg betrokken is. Zij was geboren d.d. 1848.12.18 en trouwde d.d. 1872.11.26 met de vijftien jaar oudere Everardus H.A. Fritsen, arts te Helmond, die geboren was te Aarle-Rixtel. Het geeft te denken, dat er in de jaren 1863 - 1875 een kapelaan was in Oirschot, genaamd Evert Hubert J. Fritsen, geboren d.d. 1826.12.10 te Aarle-Rixtel. Het zou niet verwonderlijk zijn als deze bemiddeld had in het tot stand komen van deze liaison. Het gezin kreeg in Helmond vijf kinderen, maar dokter Fritsen, die bekend geworden is door een bundeltje fabeldichten,²⁷⁾ was niet gezond en vestigde zich met zijn jonge gezin in augustus 1881 te Oirschot in het pand Koestraat 21 recht tegenover het Hof, nu bewoond door dokter Hagemeier, waar de dokter nog geen maand later overleed. De weduwe bleef met haar jonge gezin in Oirschot wonen, waar zij aan haar familieleden veel steun gehad zal hebben.

Toen echter haar jongste dochter was getrouwd en haar oudste zoon zich gevestigd had in Aarle-Rixtel om daar mede de bekende klokkengieterij te beginnen, vertrok zij weer naar Helmond en verkocht haar huis d.d. 1904.02.29 aan de zusters Franciscanessen voor f 3650.²⁸⁾

De zusters waren al een tijd op zoek naar een tehuis, waar hulpbehoevende bejaarde medezusters verzorgd zouden kunnen worden. Te oordelen naar het ver-

volg zal deze koop een voorbereidend karakter gehad hebben. Immers d.d. 1904.06.30 kochten zij van burgemeester Josephus N.H.M. van Baar het Hof van Solms op voorwaarde, dat de burgemeester gratis zou mogen wonen in het zojuist genoemde tegenover het Hof gelegen huis. In haar boek over klooster Nazareth vermeldt zuster Domitilla terloops de bemiddeling van rector H.J. de Bont bij de koop van het Hof.²⁹⁾ Een nader bezien van de koopakte in haar context geeft enig idee van de intensiteit van de rectorale bemoeienis. De koop werd tegen de gewoonte in door notaris Hoppenbrouwers verleden 'in het klooster'. De koopsom was f 17000. In de akte werd bepaald, dat de helft van die koopsom aanstonds betaald zou worden, voor, welke betaling de koopakte ook kwitantie gaf, en de andere helft voor 1 februari 1905.³⁰⁾ Nu werd dezelfde dag door notaris Hoppenbrouwers nog een akte verleden en ook 'in het klooster'. Bij deze akte verkocht rector H.J. de Bont twee percelen grond te Hedikhuizen aan twee inwoners van Herpt voor de totale som van J 5500, voor welke betaling de akte ook kwitantie geeft.³¹⁾ Het lijkt niet vermetel, te veronderstellen, dat het geld van de Herptse kopers via de handen van de rector en die van de zusters terecht gekomen is bij burgemeester van Baar.

Blijkens de koopakte werd het Hof van Solms niet alleen bewoond door J. van Baar maar ook nog door de ontvanger der registratie, Stuart, die nog recht van huur had tot eind april 1906. J. van Baar zelf zou zijn deel van het huis ontruimen per 31 december 1904 op voorwaarde, dat het huis daartegenover dan in orde gemaakt zou zijn. Vermoedelijk is deze verbetering en de verhuizing van J. van Baar eerder klaar gekomen, zodat de zusters, zoals uit haar eigen aantekeningen blijkt, reeds in het najaar van 1904 konden beginnen met verbouwen en bijbouwen. Het voorste deel van de naar achter lopende vleugel is in die jaren reeds aangebouwd.

In 1937 was de ruimte voor de zieke en oude zusters weer te klein en werd besloten tot verlenging van deze vleugel, die in het volgende jaar werd gerealiseerd. In 1964 werd een vleugel aan de westzijde gebouwd. Tevens werd het Hof zelf inwendig verbouwd, waarbij helaas de originele stuc-plafonds verdwenen.³²⁾ Bij de opheffing van het verpleeghuis in 1981 werd het gebouw verkocht aan W. v.d. Schoot.

Het huis op de hoek van de Heistraat

Het huis aan de Koestraat tussen het hof van Solms en de Heistraat is lange tijd in dezelfde hand geweest als het Hof.

Bij het opmaken van het verpondingskohier van Kerkhof ca. 1660 werd dit huis bewoond door Dyrck Henrick Toirkens. Het perceel staat omschreven als 'huys en aenstede 34 r in de verponding betalend 2-19-12'.³³⁾

Het huis was nog zijn eigendom, toen Arnold Fey in 1672 het Hof van Solms

verhuurde ten overstaan van een Antwerpse notaris. Hij wordt in die akte genoemd als belendend perceel maar dan wel onder de verbasterde naam 'Dirck Foeykens'.

In 1682 kwam het huis op de naam van Nicolaas Henrick Hoppenbrouwers en in 1709 op naam van Arnoldus van Wamel steeds onder dezelfde omschrijving.³⁴⁾ Het was op dat moment in dezelfde hand als het Hof van Solms.

Bij de erfdeling na de dood van Arnoldus van Wamel in 1732 kwam het huis aan zijn oomzegger, Louis Franchois Loyens.³⁵⁾ Deze was kannunik van het kapittel van O.L. Vrouw te Maastricht en liet het toezicht op zijn bezit in Oirschot vermoedelijk over aan zijn neef, Johan de Hee, pastoor te Berlicum, die als zijn gemachtigde het huis d.d. 1739.01.19 verkocht aan Cornelis Willem Snellaers voor 752 gulden.³⁶⁾

In 1750 verkocht Cornelis Willem Snellaers het huis weer aan Peter Anthonis van Kerckoerle.³⁷⁾ Na diens dood in 1764 kwam het op naam van zijn weduwe, Wilhelmina van de Ven.³⁸⁾ Zij hadden geen kinderen en ook de weduwe verwisselde het tijdelijke met het eeuwige, zodat er in 1768 gedeeld moest worden door neven en nichten. Het huis bestond uit twee woningen, scheidend op een doorgaande gevel. De woning aan de kant van de Heistraat was het grootst en daar hoorde ook de meeste grond bij. Deze woning, waar het echtpaar van Kerckoerle - van de Ven in had gewoond, werd bij de publieke verkoop gekocht door Cornelis Timmermans, een van de acht erfgenamen, voor 390 gulden. De kleine woning, bewoond door Jan van Santvoirt, werd gekocht door Anna Hermanni, weduwe van predikant Anthony van der Burgt, reeds eigenares van het Hof van Solms, voor 375 gulden.³⁹⁾ Dit was een relatief hoog bedrag gezien de waardeering voor de verponding, waar de grote woning met tuin groot 19 r werd gezet op 2-0-0 en de kleine woning met tuin groot 15 r op 0-19-12. Zij zal er dus zeker een bedoeling mee gehad hebben. Omdat bij het opmaken van het kadaster in 1832 dit huis in rechte lijn blijkt vastgebouwd aan de vooruitspringende vleugel van het Hof, veronderstellen we, dat de weduwe van der Burgt de dwarsaanbouw in de doorsnede van het aanpalende huis gerealiseerd heeft. Kort daarna d.d. 1769.06.05 verkocht zij 'een stuckje hoff' groot 10 r in de verponding betalend 0-13-12 terug aan Cornelis Timmermans.⁴⁰⁾ Zelf hield zij dus 5 r van het aangekochte, waarvoor zij in de verponding 0-6-0 moest opbrengen. Op naam van Cornelis Timmermans stond dientengevolge 'huys en aenstede in 2 parcheelen' 29 r 2-13-12.⁴¹⁾

Na de dood van Cornelis Timmermans werd de nalatenschap publiek verkocht in juli 1796, waarbij dit huis werd gekocht door Martinus Rom voor 576 gulden.⁴²⁾ Zo was het dus weer in handen van de eigenaar van het Hof, die het huis tegelijk met het Hof kort daarop d.d. 1796.09.13 weer verkocht aan Maurits Adriaan Phaff.⁴³⁾ Het bleef in handen van de opvolgende eigenaren van het Hof en kwam zodoende in handen van de zusters Franciscanessen. De grotere

woning op de hoek van de Heistraat werd op dat moment bewoond door Johan van Loon, de kleinere door de weduwe Jan Verouden. Beiden hadden nog recht van huur tot Sint-Jan (24 juni) 1906. Nadat beide huizen leeggekomen waren, lieten de zusters het huis op de hoek vervangen door het nog bestaande huis, terwijl de kleine woning eerst werd gebruikt als opslagruimte en later afgebroken. Het nieuwe huis werd door de zusters lange tijd verhuurd aan de leraren van haar kweekschool. Thans is het eigendom van J. v.d. Schoot.

NOTEN

1. Verpondingskohier Kerkhof I, fol. 53vo.
2. Schepenprotocol van 1668/9, blz. 254
3. Een 'regel' in het verpondingskohier is een lijst van onroerende goederen van dezelfde persoon met daarbij per perceel de aanduiding van de oppervlakte en van het bedrag dat aan verponding betaald moest worden. Het was mogelijk, dat iemand meerdere 'regels' had, dat goederen werden overgezet van de ene regel op een andere regel van dezelfde persoon of dat er - met name als er een verwarde administratie was ontstaan - een regel opnieuw werd geformeerd of meerdere regels van één persoon tot een nieuwe regel werden samengevoegd.
4. Verpondingskohier Kerkhof I, fol. 53" en 53b.
5. Verpondingskohier Kerkhof I, fol. 54.
6. Schepenprotocol van 1666, blz. 88 e.v.
7. Verpondingskohier Kerkhof I, fol. 53b en 54.
8. Verpondingskohier Kerkhof I, fol. 53c.
9. Verpondingskohier Kerkhof II, fol. 49.
10. Beide kopen werden gesloten t.o.v. schepenen van 's-Hertogenbosch en in Oirschot geregistreerd in het register van buitenakten van 1729 - 1810, fol. 36 e.v.
11. Verpondingskohier Kerkhof II, fol 48¹¹.
12. Schepenprotocol van 1747, rol. 213 e.v.
13. Verpondingskohier Kerkhof II, fol. 49¹¹.
14. Schepenprotocol van 1768, fol. 114 e.v.
15. Verpondingskohier Kerkhof III, fol. 67 en IV, fol. 45.
16. Schepenprotocol van 1778, fol. 157" e.v.v.
17. Schepenprotocol van 1786, fol. 286" e.v.
18. Verpondingskohier Kerkhof V, fol. 44 en VI, fol. 41.
19. Schepenprotocol van 1796, fol. 53' e.v.v.
20. Schepenprotocol van 1769, fol. 53" en Verpondingskohier Kerkhof V, fol. 44 en 46.
21. Schepenprotocol van 1792, fol. 140 e.v.
22. Verpondingskohier Kerkhof V, fol. 47 en 44.
23. Verpondingskohier Kerkhof VI, fol. 41.
24. Notariëel archief van Oirschot, vrl. inv. nr. 5225, akten nrs 43 en 49.
25. W. Knippenberg,
26. Notariëel archief van Oirschot, vrl. inv. nr. 5226, akte nr. 196.

27. A.M. Frenken, Genealogieën van eenige voorname aan elkaar verwante Meierijsche geslachten, 's-Hertogenbosch 1918, blz. 10.
28. Notariëel archief van Oirschot, vrl. inv. nr. 2038, akte nr. 36.
29. Zuster Domitilla van Delft, Klooster Nazareth, blz.
30. Notariëel archief van Oirschot, vrl. inv. nr. 2038, akte nr. 97.
31. Notariëel archief van Oirschot, vrl. inv. nr. 2038, akte nr. 98.
32. Deze gegevens zijn ontleend aan de aantekeningen der zusters. Met dank aan Zr. Veronica, die zo vriendelijk was het fundatieboek door te speuren.
33. Verpondingskohier Kerkhof I, fol. 56c.
34. Verpondingskohier Kerkhof II, 56c en II, fol. 52.
35. Verpondingskohier Kerkhof II, fol. 49.
36. Schepenprotocol van 1734/40, fol. 223 e.v.v.
37. Verpondingskohier Kerkhof II, fol. 12^v en 103.
38. Verpondingskohier Kerkhof III, fol. 70.
39. Schepenprotocol van 1766/72, fol. 112^v e.v.v.
40. Schepenprotocol van 1766/72, fol. 255^v.
41. Verpondingskohier Kerkhof IV, fol. 48 en V, fol. 46.
42. Schepenprotocol van 1795/1800, fol. 42^v.
43. Schepenprotocol van 1795/1800, fol. 53^v.

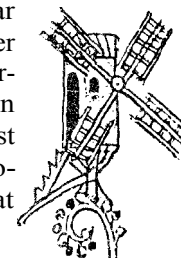
IL

HET VERDWIJNEN VAN DE STANDERDMOLEN VAN OERLE

door Jacq. F.C.M. Bijnen

Een dorp zonder kerk of toren is niet compleet. Dat is ondenkbaar en zeker in onze Kempen. 'Aan den toren herkent men de plaats'. Voor Oerle komt daar een molen bij, om precies te zijn een windmolen. Vanaf 1933 was Oeric zonder windmolen: dus niet compleet.

Gelukkig wordt daar de laatste jaren (heel) wat aan gedaan. Er is sinds 1987 een heuse windmolen in aanbouw, dit jaar kwam er een camping 'Molenstelden' genaamd, en nog recenter is een archeologisch monument gecreëerd op de plaats waar voorheen, gedurende zo'n viereneenhalve eeuw, de Oerlese molen stond. Ook ligt de verwevenheid van Oerle met zijn molen vast in namen als het 'Moleneind', de 'Molenvelden' en de 'Moiestraat' - welke laatste naam sinds enige decennia Banstraat moet worden genoemd -.

*Een echte goeie molenaar
komt nooit in de hemel ...*

(Ifitspraak van A.C. de Bont,
pastoor van Oerle 1923-1947.)

De in 1933 gesloopte standerdmolen aan de Zandoerleseweg stond daar vanaf de zomer in 1914. Daarvoor, in elk geval vanaf 1462, was zijn standplaats in de hei van Zandoerle nabij de grens met Knegsel.

De molenhistorie van Oerle gaat echter nog verder terug, want in een oorkonde uit 1332 is al sprake van een molen te Oerle.

Molenaar op de molen aan de Zandoerleseweg werd in 1914 Arnoldus Eustachius van der Waerden. Hij was gehuwd met

Afbeelding van een standerdmolen uit een veertiende eeuws handschrift, uitbeeldende een standerdmolen en het dorsen en dragen van het graan.

Anna Cornelia van de Poel, die een nicht was van de familie Roovers, de vorige eigenaren van deze molen. Op 13 april 1921 ging deze molen, met de erbijbehorende schuur en het erf, voor f 5.000, - in eigendom over op Adrianus de Kort.¹⁾ Hij was geboortig van Helvoirt en gehuwd met Johanna Cornelia Hendriks.

Adrianus was slechts kortstondig de mulder van Oers, want hij overleed op 18 mei 1925, zijn echtgenote met vier kinderen achterlatend. Weduwe Johanna huwde nadien met Jan Willem Derksen, afkomstig uit Doetinchem. De 'nieuwe' mulder zou worden geconfronteerd met de economische wetten van tijd en omzet, waarmee diegene die het goedkoopst kan werken het meest te malen krijgt. In de jaren twintig en dertig kwamen namelijk steeds meer molens buiten gebruik doordat de molenaars, om minder afhankelijk te zijn van de wind, overschakelden op een zuiggas- of een dieselmotor.

De grote klap kwam toen de landbouworganisaties codperatieve maaldereien gingen stichten en in vrijwel elk dorp een pakhuis verrees.

Bovendien was het malen met windkracht vaak een barre onderneming en niet ontbloeit van gevaren. Zoals in januari 1931, toen op een morgen plotseling slecht weer opstak. Boer Willem Hospel, een vaste klant van de Oerse mulder, stond met vier zakken graan onder de molen. De molen stond met volle zeilen. Molenaar Derksen zag in de verte de bui wel hangen, maar volgens zijn inschatting kon zijn knecht, neef Jan, die paar zakjes nog makkelijk malen voordat die bui bij de molen was. Hij vergiste zich echter! De sneeuwvui was er veel eerder. Derksen en zijn neef waren daar helemaal niet op voorbereid. Door de harde wind maakte de molen weldra wel 100 enden, dat wil zeggen bijna één wiek per halve seconde. De uiteinden van de wieken hadden hierdoor een snelheid van zo'n 150 kilometer per uur. Dit was ver boven het toelaatbare maximum van ongeveer 80 kilometer per uur. De molen ging zo tekeer dat het paard van boer Hospel op hol sloeg en richting Zandoerle verdween, met de boer er achter aan. Om de molen af te remmen werd zoveel mogelijk graan tussen de stenen gegooid. Er was echter geen houden meer aan. De molen draaide zo hard dat de kammen van het molenrad (stukken hout van 10 bij 5 centimeter) en de staven van het rondsel, als luciferhoutjes afknaptten en tegen de wanden van de molenkast knalden. Met veel moeite wisten de beide Derksens de molen uit de wind te kruien en tot stilstand te brengen. Het binnenwerk was intussen 'total loss'. Molenaar Van Tartwijk uit Schijndel repareerde de schade.²⁾

In datzelfde jaar werden de molenaar en zijn knecht, nogmaals overvallen door een onweersbui. De bliksem sloeg in op de molen en via kettingen werden beiden geraakt. Hevig aangeslagen en versuft kwamen de Derksen met de schrik vrij, op meerdere plaatsen aan schouders en armen met brandwonden overdekt.

Dit alles overwegend moet Jan Willem Derksen tot de slotsom zijn gekomen dat modernisering onafwendbaar was. In februari 1932 stond zijn besluit vast: overschakelen op een zuiggasmotormaalderei en de molen slopen.

Derksen greep naar de pen en schreef aan het Rijksbureau voor de Monumentenzorg in Den Haag: *'Aangaande het behoud van natuurschoon heb ik een standerdmolen die ik deze zomer van plan ben te slopen ... (om) ... het bedrijf voort te zetten met een motor'*³⁾

Derksen bood aan, indien men de molen wilde behouden, dit spoedig aan hem te laten weten. Om een indruk te geven van de goede staat waarin de molen verkeerde, sloot hij bij zijn brief een foto van de molen in.

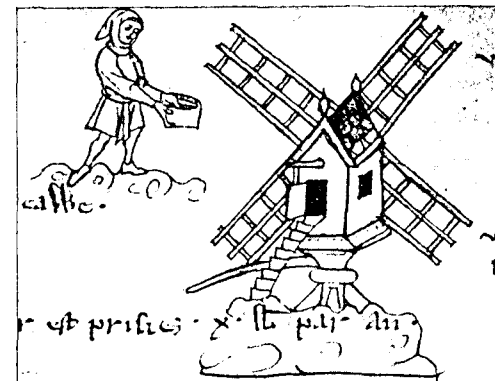
De directeur van het Rijksbureau stuurde de brief met foto door naar de Vereniging 'De Hollandsche Molens'. De voorzitter van deze vereniging liet daarop onder meer aan Derksen weten: *'... Wij kunnen ons voorstellen, dat u een dergelijken motor als hulpkracht zoudt willen nemen, omdat bij afwezigheid van den wind men het werk toch wil voortzetten, doch wij zouden u toch in ernstige overweging willen geven niet te spoedig tot sloping van de molen te besluiten, want van de kosteloze windkracht moet men in dezen tijden meer dan ooit trachten te profiteeren'*⁴⁾.

Voorts vroeg hij nog wat meer gegevens te mogen ontvangen en bood aan gratis advies te laten geven door hun deskundige, de heer A.J. Dekker uit Leiden.

Maar molenaar Derksen kon van al die adviezen geen garen spinnen en over een eventuele financiële regeling om de molen te kunnen behouden werd hij evenmin iets wijzer.

Toen in september 1932 de vereniging nog eens informeerde en daarbij hoog opgaf over de resultaten van verbeterde wieken, waar sedert kort ook windmolens mee konden worden uitgerust en die de verwachtingen overtroffen, liet Derksen aan hen weten dat hij reeds tot sloop was overgegaan en de roeden al had

verkocht. De rest van de molen zou het volgend jaar worden gesloopt. En, zo schreef hij er nog bij: *'... de reeden van sloping is dat ik nu geen personeel meer in dienst behoeve te hebben en dat is ook een besparing van f 1.000, — per jaar en een motor moet ik toch hebben voor vlotte bediening, want dat wordt heden ten dagen gewenst want de menschen zijn niet zo geduldig meer dan voor tien jaar terug'*⁵⁾

Afb. uit 1275. Waarschijnlijk is dit de — oudste afbeelding van een standerdmolen.

Briefhoofd op het postpapier van Jan Willem Derksen.

Zo werd het lot van een eeuwenoud mechaniek, dat wij nu een milieuvriendelijk productieproces zouden noemen, geworpen.

Tijdens het slopen, wat niet zachtzinnig moet zijn verlopen, sloeg het ongeluk nog eens toe. Bij het neerhalen van de zware molenas raakte Jan Kelders, ook een van de knechts, bekneld en brak daarbij zijn been.

Roeden en as kregen nog een functie, ergens aan een molen in België. De rest werd brandhout. Daarbij was ook een zware eiken balk met een er in gebeitelde tekst die getuigde van het 'roemrijke' verleden van deze molen. Deze tekst luidde: *'R.D. Colebrant, Provisor in Postula, L.I. me fecit, Anno 1603'.⁶⁾*

De letters L.I. kunnen hier de beginletters zijn geweest van de molenmaker die in het jaar 1603 herstellingen aan de molen verrichtte, meer waarschijnlijk staan deze letters voor de afkorting van de titel van provisor Colebrant. Dat ook deze balk verdween wordt slechts nu door sommigen betreurd.

NOTEN:

1. Notariële akte notaris A.W. Lasance te Vessem.
2. *De Molenaar* 82, 1979, 4, 24 januari, p. 116 (orgaan van Vereniging "De Hollandsche molen").
3. Archief van Vereniging "De Hollandsche molen", Amsterdam; correspondentie verdwenen molens, map gemeente Veldhoven (Oerle), brief d.d. 2 febr. 1932.
4. Idem, brief d.d. 10 febr. 1932.
5. Idem, brief d.d. 11 sept. 1932.
6. Parochie-archief van de R.K. parochie Oerle; memoriale, p. 197.

III.

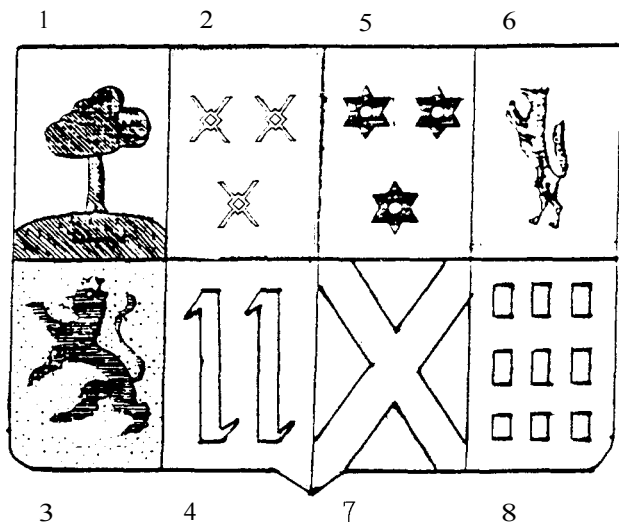
OIRSCHOTSE GEDICHTEN

door Toke van de Ven - Lommers

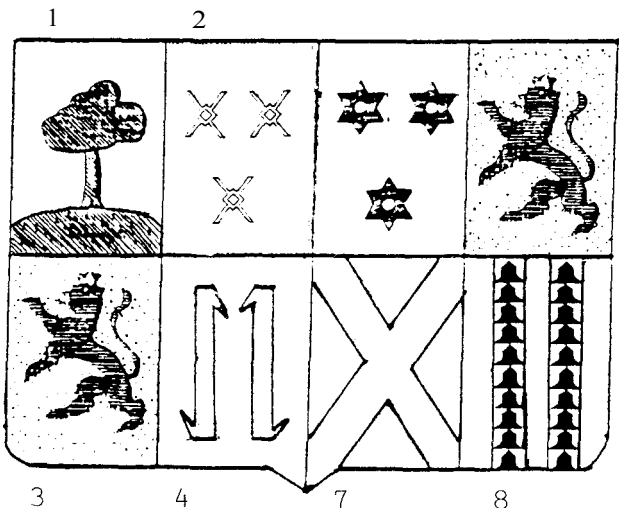
ROND ONZE TOREN (a-b-c-darium)

Achter de kerk staan
 Bomen te groeien
 Concerten in het gemeentehuis
 Die de luisteraars boeien.
 Even opwaarts zien
 Fladderende duiven
 Gaan zij misschien
 Hun jongen uitwuiwen ?
 In elk geval, zij vliegen
 Jolig in balans
 Koeren en wiegen
 Langs de torentrans.
 Maar de zon, zij kijkt
 Naar dit dorpsgezicht
 Oirschot ons dorpje lijkt
 Prachtig in dit licht.
 Quatrijnen wil ik schrijven
 Rijmen een couplet
 Simpel zal ik blijven
 Toch 'n ode gezet.
 Uit deez' enkele woorden
 Valt het toch wel op
 Wát ons dorp bekoorde
 X, het kruis in de top.
 Yardenhoog de toren
 Zalig hier thuis te horen !!!

Toke

FRANCIS VAN ESCH
(1656 — 1735)

JAN VAN ESCH
(+ 1605)

IV. HET WAPEN VAN FRANCIS VAN ESCH (1656-1735)

Substituut-secretaris van de Vrijheid Oirschot

door A.E.M. van Esch

Op 1 juli 1728 verschijnen voor notaris Willem Tempelaars te Oirschot FRANCIS VAN ESCH en MARIA DE ROIJ, in bijzijn van de getuigen Willem van Orthen en Dielis van de Ven. Zij overhandigen de notaris een gesloten brief, welke op vijf plaatsen met rode lak was gecachetteerd, zijnde hun testament¹⁾. Drie lakzegels zijn van de testateur en twee van de notaris.

Het zegel van testateur Francis van Esch geeft de volgende omschrijving: centraal een schild, gedeeld met twee maal vier kwartieren, getooid met een gesloten helm en helmtaken, een boom met twee pluimen, het geheel omgeven met dekkleden.

Het wapen vertoont:

gedeeld, I, 1 is een boom; 2. drie molenijzers (2-1); 3. een leeuw; 4. twee palen of halen; II, 5. drie spoorraden (2-1); 6. een vos; 7. een schuin kruis; 8. een veld beladen met negen blokken (3-3-3).

Het wapen is een familiewapen en kwam, met een kleine variant, ook voor op de grafzerk van JAN VAN ESCH, overl. 10 febr. 1605, welke zerk in 1726 nog aanwezig was in de Sint Pieterskerk te Oirschot²⁾. Mr. P.C. Bloys van Treslong Prins beschrijft dit wapen als volgt:

gedeeld: I gevierendeeld, 1. op grasgrond een esseboom; 2. drie molenijzers; 3. een leeuw; 4. twee omgekeerde schoorsteenhalan; II gevierendeeld: 1. drie spoorraden; 2. een leeuw; 3. een Sint Andrieskruis; 4. twee palen van vair.

Het blijkt dat Francis van Esch het familiewapen heeft aangehouden en overgenomen van zijn over-grootvader, met uitzondering van de kwartieren zes en acht (of heraldisch II, 2 en II, 4).

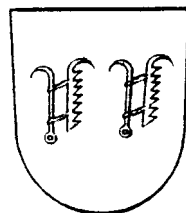
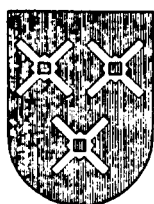
Het belangrijkste onderdeel is kwartier nr. één, van beide wapens, een volkomen duidelijk, als "sprekend" wapen de esseboom. Dit wapen is in de heraldiek algemeen bekend en wordt omschreven als "op een zilveren veld een groene boom op groene ondergrond".

De overige kwartieren van het wapen zijn af te leiden uit de kwartierstaat van de kinderen van Jan Jaspers van Esch:

Het gedeelte alliantiewapen heeft in zijn eerste gedeelte de vier jongste geslachten opgenomen, te weten:

1. Van Esch 2. Van Breugel 3. Van Strijp 4. Van der Ameijden

De eerste drie wapens zijn heraldisch juist. Met het schild van Van der Ameijden is echter iets aan de hand geweest. Het wordt bij Rietstap en andere schrijvers³⁾ beschreven als: op zilver, twee palen van sabel (zwart).

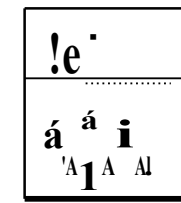
Bloys van Treslong Prins beschrijft het als twee "omgekeerde schoorsteenhalens"⁴⁾. De heraldiek tekent die aldus:

Francis van Esch zegelt met twee gelijkgerichte halen.

Of de steenhouwer van de grafzerk van Jan van Esch er schuldig aan is, door de halen of palen niet te laten doorlopen tot op de schildrand, weten we niet, maar de mening kan ontstaan, dat het "halen" zijn in plaats van "palen". Het wapentje op de zegel lijkt ons toch foutief en dient twee palen voor te stellen.

Het tweede deel met vier kwartieren stelt voor de vier oudste geslachten voorkomende in de kwartierstaat⁵⁾. Maar hier zijn de "afwijkingen" nog groter. Toch doen we een poging het geheel te verklaren.

1. De Roever 2. Vos van Beerse 3. Van Doerne 4. Van der Meer

1. Het wapen van **De Roever** of **Rover** (kwartier 13) toont drie molenijzers van goud op een rood veld. Het zegel van Francis en de grafsteen van Jan tonen beide drie spoorraden (een wielje aan een stijgbeugel om het paard tot meer spoed aan te sporen).

Spoorraderen op wapens zijn in onze streken vrijwel onbekend, maar in Engeland, Frankrijk en ook in Pruisen komen ze veelvuldig voor.

De kwartieren van de kwartierstaat geven geen aanleiding in die richting een verklaring te zoeken. Alleen een verkeerde interpretatie van het wapen op de grafsteen kan de oorzaak zijn of de steenhouwer heeft zich weer vergist. De spoorraden blijven staan en krijgen de kleuren goud op rood.

2. Het wapen van **Vos van Beerse** (kwartier 29) is in de heraldiek, in deze vorm vrijwel onbekend. De meeste vossen-wapens vertonen een lopende vos met hangende staart. Een uitzondering hierop is Wielsendstein, met op zilver een staande vos met opgeheven staart.

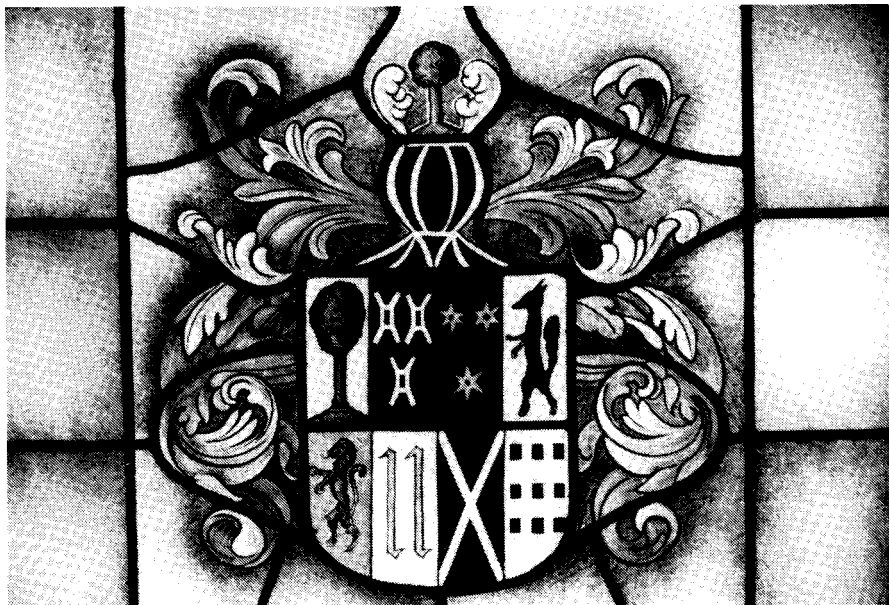
Bloys van Treslong Prins heeft hier een leeuw in gezien, maar het zegel van Francis vertoont duidelijk een vossesnuit en een dikke pluimstaart. Rietstap toont voor de familie Vos (zonder "van" of "de" of achtervoegsel), uit Brabant: een rode vos op zilver. Wij zijn geneigd deze kleuren over te nemen.

3. Het wapen van **Van Doerne** (kwartier 59) wordt noch op de grafsteen, noch op het zegel afgebeeld. Daarvoor in de plaats staat op een rood veld een wit of zilver schuin- of Sint Andrieskruis. Dit wapen behoort aan de oude Brabant-

se familie Van der Aa. Deze naam komt in de kwartierstaat niet voor, maar zou aan de familie Van Doerne geparenteerd kunnen zijn.

4. Tenslotte het schild nr.8 bij Francis van Esch: op zilver negen blokjes van rood. Het wapen zal afgeleid zijn van het wapen van de familie **Van der Meer**, (kwartier 235) één der oudste families uit de kwartierstaat. Het familiewapen wijkt evenwel enigszins af van het zegelwapen. Het motief zou kunnen zijn, dat de zegelmaker het fijne precisiewerk heeft vereenvoudigd, door enkel negen blokjes weer te geven.

Een zelfde "vermindering" van wapen vinden we ook op de grafzerk van Jan van Esch, als het over het laatste schild gaat. Bij Jan staan twee palen van vair. Het wapen van de familie **Cock van Waardenborgh** (kwartier 209) kent een gouden schildhoofd met twee rode hanenkoppen en daaronder drie palen van vair, blauw en zilver, op rood. En het moet deze familie zijn, die Jan van Esch voor het nageslacht heeft willen laten voortleven. De steenhouwer heeft gewoon een stuk van het wapen laten "vallen".

Bovenlicht huize St. Jacob.

De familieverhouding tussen Jan Jasper van Esch en Francis, zoon van Floris van Esch is al terloops aangegeven. Jan, zoon van Jasper en Agnes, d.v. Jan van Strijp, was gehuwd met Theodora van Breugel en verwekte bij haar acht kinderen, waaronder Gasper Jan. Deze huwde Hester Segers en hun zevende

INHOUDSOPGAVE

REGISTER

1990

INHOUDSOPGAVE 20e JAARGANG 1990

J.F.C.M. Bijnen	
— Archeologische verkenning van het laatmiddeleeuwse kerkgebouw te Wintelre	87 - 104
— De genezing van oogziekten door het domineesgezin Kremer	135 - 137
— De roomboterfabriekjes van Oerle	174 - 177
N. van Cuijck	
— Stamlijst Legius	36 - 40
P.F. van Diepenbeeck	
— Genealogische gegevens Van Diepenbeeck, Bergeykse tak	69 - 80, 144 - 147
A.E.M. van Esch	
— Een tweede genealogie Van Esch	178 - 192
M. van der Heijden-Bruning	
— Oirschot blijft baas op eigen gemeijnt. Een 16e eeuws geschil met Woensel	194 - 198
J.P.J. Lijten	
— Oirschot kocht zijn grenzen	4 - 35
— De heren van Oirschot van 1100 tot 1320	51 - 68
— Taxandrië: Tien eeuwen overbrugd	108 - 134
— De medische school van Oirschot	156 - 173
— Kempische curiosa:	
10. Rooy- en Oirschot-kermis	41 - 42
11. Bloedige bladzijden in de kerkerekening	85 - 86
12. Een Oirschotse klok op de Lithse toren	142 - 143
13. De wals van Straten	199
H. Mijland	
— De rol van Best in de aanleg van de grindweg Tilburg-Eindhoven	148 - 152

C. Scholten

— Huizen en bewoners te Oirschot van de zeventiende tot de twintigste eeuw	
63. Markt 11	43 - 47
64. "De Lievenheer", Bestseweg 10	81 - 84
65. "De Nachtegaal", Oude Grintweg 52	138 - 141
66. "'t Greel", Markt 5	200 - 204

Varia

— Mededeling: Uitgave literatuuroverzicht Veldhoven	193
---	-----

Gebruikte afkortingen:

armm.	armmeester	schoolm.	schoolmeester
burg.	burgemeester	secr.	secretaris
e.v.	echtgenote van	top.	toponiem
Oi.	Oirschot	wed.	weduwe
past.	pastoor	weth.	wethouder
pres.	president	wnd.	waarnemend
rentm.	rentmeester		

A		Beatrix, wed. van Gerlach	61	Brabant (vervolg)		Duisburg, Duitsland	115
Aa, rivier	125	Beers, Johannes van	44	hertog(in) van	5, 11, 16, 20, 28, 54, 59, 61, 63, 124-125, 128	Duitsland	99, 169
Aelst, van		Beerze, rivier	6, 8, 12	zie ook Hendrik I, Jan II en Jan III,		Duitse keizerrijk	125
— Dircxken, wed. Jan	43	Beerse gemeijnt	26, 30-31	Philips van Bourgondië			
— Jan	43	Beerzen (=Oost-, West- en Middelbeers)	5-6, 9-10, 24, 30-31, 160	rentm. (-generaal)	22, 27, 29, zie ook Jan van Olmen en Thielman van Zon		
Aarle, herdgang	13-15, 152	Beerseweg	81, 84			E	
Aarschot (Arscot, Orscot), graafschap	126	Beersveld, gemeijnt	6, 26			Echternach	51, 120
Acht	149, 197	Beex, G.	110	— schout van de hertog	54	— abt van	56, zie ook Thiofried
Achtse Barrière	149	Beke, Aleydis van	56	drossaard	29	Eenhand (voorh. Bokvoort)	12, 24, 26, 31
Adriaans, Ad	175	Bekersberg	24, 26, 31	kanselarij	126	Eerschot	42
Aken	166	Beckum, Theodora van —, e.v. Peter van Heck	45	Brandenburg, keurvorst van	169	Eertbruggen, buurtschap	7, 14-18, 24, 26
Aldengoor, Dirk van	57	België	98, 117-118, 135-136	Breda	148, 166	Eeten, Willem van — , voorz. van	176
Alphen	120	Beliën, J.J. —, schoolopziener	199	Bree	160	de coi5p. roomboterfabriek	
Altena-van Horne, familie	129	Bergen op Zoom	148	Broek, top Ve.	136	De Lindebloem te Oerle	
Altena, Dirk van	57, 129	Bergeyk, schepenen van	159	Brox, L. — , raadslid van Best	151	Eindhoven	61, 128, 137, 148-149, 151, 175
Ammersoyen, Jan van — , leenman	20	Berne, abdi van	128	Bruggenrijt	90	Eindhoven Kempenland, regio — ,	137
Andel, Pieter van — , secr. van Oi.	197	Best	4, 9, 13-16, 24, 32, 148-150, 152, 194	Brussel	19, 22, 27, 29, 55, 114, 168, 194, 196	streekarchief	
Andenne	95, 98	— burgemeester van	149	Byvanck, A.W. — , historicus	112-113	Ekerschot, Hendrik	86
Angers, kroniek van	115	— raad van	149, 151			Ekkersrijt (Eckenrijt)	9, 19-20, 22-24, 27, 194
Ansried, graaf van Hoey en Teisterbant, later bisschop van Utrecht	119	— kerk van	86			Ellaer, ten — , hoeve	12
Antwerpen	162, 169	— schoolmeester te	zie Johan Auchinleck	C	zie ook K	Elmpt	98
— markgraafschap	130	Besterbroek, gemeijnt	7, 13, 26, 30-32	Childerik, Frankisch koning	115-116	Empel	125
— aartsdiakonaat	117	Bestse Barrière	148, 150, 152	China	167	Engeland	164
— dekenaat	119	Bilsen	118	City-Centrum, Veldhoven	193	Enklaar, D.Th. — , historicus	8, 10, 27, 31
Antwerpse Kempen	117	Bilsen, Geraert Jans Gerits van	81			Enspijk	158
Appolinaris, Sidonius	115	Bladel	57, 62, 87			Esch, van — , genealogie	178-192
Appolonius, kanunnik te Oi.	57	— kerk van	101	D		Etten, J. van — , hoofdonderwijzer	199
Arabië (Arabisch)	167	Bladel, Henrick van	62	Deenen, mr. Jan	157	Europa	125, 148
Ardennen	41	Blanckaert, Steven — , geneesheer	168	Deen(s)kenskinderen, gemeijnt	10, 194	— West	129, 167
Arkel, Jan van — , stadhouder van de rentm. van de Meijerij	19, 28	Blok, D.P. — , historicus	114-115, 117-119, 121	Demer, rivier	109, 118, 129	F	
Armenhoef, Best	150-152	Bode, Jan de	zie Jan van Vught	Denemarken (Deens)	99	Ferguson, Jan Jacob — , klerk	168
Armorica	115	Bogaerts, J. — , bestuurslid Coöp. Stoomzuivelfabriek St. Jan te Oerle	177	Deurne	51-52	van Johan de Witt	
Arnhem	166	Bokvoort (later Eenhand)	11-12, 24, 26, 31	Deyle, rivier	109, 129	Fey	
Auchinleck (Agenleck), Johan — , schoolm. te Best	86	Bologna	156	Diepenbeeck, van	69-80, 144-147	— Arnold — , senior,	161, 163-165, 170
Audenhoven, van		Bonfanti, Maria Magdalena — , e.v. Silvester (IV) Lintermans	162	genealogie		chirurgijn	
— familie	11, 19	Bont, A.P. de	91	Dierix		— Arnold — , junior,	156, 164-170
— Elisabeth	56	Boom	109	— mr. Gerart — , chirurgijn	160	chirurgijn	
— Godefridus — , kanunnik te Oi.	56	Boone, W.J.de — , historicus	114	— mr. Nijs — , chirurgijn	160	Fietzij, n.n. — , kannonier	136
— Henrick	56	Boons		Diessen (Deuso)	12, 51-52, 115	Fonken	
Austrasië	120, zie ook Austrasische Franken	— Sijmon	200	Diest	120, 166	— Adrianus Joannes Maria	140
Averbode, abdij	128	— Willemkens, wed. Sijmon	200	Dicbier, Goessuinus Moedel — ,	66-67	— Adrianus Petrus	140
Avitus	115	Boterwijk	10-11, 16, 18	schepenen van 's-Hertogenbosch		— Antonia Adriana Gerarda	140
		Bots, H. — , historicus	156	Dommel, rivier	115, 120, 125, 128	— Arnoldus Cornelis	140
B		Bourgondië, hertog van	zie Philips	Dommelen, Marinus van	136	— Elisabeth Antonia Maria	140
Baensvoert	zie Balsvoort	Boxtel	7, 11-12, 18, 24, 26, 30, 111, 163	Donge, rivier	117	— Cornelius Leonardus	140
Baest, landgoed	5-6	— Willem, heer van	7	Doeren, van		Franken (Frankisch)	112-124, 129
Baest, Anselmus van — , deken van het kapittel van Oi.	13	Boxtel, van		— Helena — , wed. Leendert	43	— Frankische Rijk	117, 119-121, 124, 130
Bakel	123	— Lodewijk Peters Jansen	160	Aerts de Roij		koning van de	121, 124, zie ook Childerik, Clovis
Balsvoort (Baensvoert)	11-12, 24, 26	Brabant		— Peter Gijsberts	43	Austrasische Franken	119-122, 124, 130
Batavorum, civitas	114	— hertogdom	51-52, 108, 114, 126, 128, 148	Dooren-van Baar, register	6, 8, 10, 12, 14, 16	Merovingische Franken	115-116
Bavai	113			Doornik	114-115	Neustrische Franken	119
				Dorpsstraat, Veldhoven	136	Frankrijk	148, 167
				Dort, van		— koning van	zie Lodewijk XIV
				— Geertruyd — , begin	156	Fransbaan, Oi.	6
				— Jan	156	Frederik, aartsbisschop van	51-52, 56
				Douai (Italië)	162	Keulen	
				Drunen, heerlijkheid	129	Friezen	117
				Duisburg (Dispargum), België	114-115		

G		Hanewinkel, Cornelia -	136	Hilvarenbeek (Beek)	119,123-124, 130,161,163	K	
Gallië	114-116,118,122	e.v. Marinus van Dommelen		kapittel van	122,129	Kamerijk, bisdom	117,119
Gallo-Romeinen	115-116	Haren	160	kerk van	59,119	Campinia, tijdschrift	6,8,10,32,51, 108,129,203
Geertruyd, Henrick zoon van	56	Hedel	11,16-18	heer van	zie Dirk van Herlaar	Camps, H.P.H. - ,historicus	6,8,10,12,53
Geertruydenberge, Mechteidken	159	Heerbeek	13,15,24	- priester-schoolrector van	59	Kappelhof, T. - ,historicus	62
Adams van		Heerbeke, Jan van - ,leenman	20	landdeken van	59	Karel V	42,156,167,196
Gelre		van de hertog van Brabant		- gemeeynt van	31	Carloe, Adam van - ,leerling	160
- graafschap	5,52,128	Heers, top. Oi.	111	Hilvarenbeek/Diessen, heerlijkheid	63	Kasteellaan (later Montfortlaan), Oi.	199
- graaf van	53,127,130,zie ook	Heerstraat	7,24,27	Hinthamereinde	62	Gasteren	57
Gerard IV, Otto II		Heesbeen, Christiaan Huybrechts	161,163	Hinthamerstraat	63	Kattenberg	24,26,31
Gerard IV, graaf van Gelre	127	van - ,chirurgijn		Hirzel von Kempten, Petrus	136	Kempen (Campinia)	32,53-54,61,117
Gerlach, bakker te	61	Heeze, predikant te	zie Johan	Joachim		- Eeninge der 52,54-56,63,108,126-127	
's-Hertogenbosch		L.A. Kremer		Historisch Erfgoed Veldhoven,	193	Kempen(land)	
Gertrudis abdij, Leuven	128	Heilige Eik, kapel	31	stichting		- kwartier	11,55,91,110
Gestel	61	Heiligenstraatje, Hilvarenbeek	119	Hoberg (Hoeberch)	9,20,23-24,26,194	- schout van	22,29,55,zie ook
Gheyla	56	Heck, van		Hoedje, huis/café 't - ,01.	200,203-204	Boudewijn van Vught	
Godefridus n.n. - ,past. van Wintelre	87	- Franciscus Cornelis - ,	45	Hoelij, graaf van	zie Ansfried	Kempen, Cornelis Marinus	84
Godfried I, graaf van Leuven	51	goudsmid		Hof van Solms	169	Ignatius van	
Godfried III, hertog van Leuven	125-126	- Peter - ,secr. van Oi.	45	Holland		Kerkenbuchtje, top. Wintelre	91
Goidsschalck, Aelbrecht - ,leenman	20	Hendrik I, hertog van Brabant	55,125-126	- graafschap/gewest	127,169	Kerk(en)heide, top. Wintelre	87,91
van de hertog van Brabant		Hendrik II, hertog van Brabant	55	- staten van	169	Kerkhof, herdgang	43,81,200
Goossens		Hendrik III, hertog van Brabant	55	Hollandse Diep	117	Kerkhof, top. Wintelre	91
- Gerard - ,secr. van Oi.	124	Henrick, graaf/voogd van Taxandrië	122	Hollandtze Mercurius	166	Kerkoerle	zie Oerle, Kerk
- Henrick - ,past. te Lith	142	Herbays, Symon van	22,29	Hoogeloon, kerk van	101	Kerkoirle, Willem van	200
Gothen, West	116	Herentals	156-157	Horne, Gerard van	63,129	Keulen	5,114,127
Grammaye, J.B. - ,historicus	117	Herentals, Henrick van - ,	54	Hoppenbrouwers, Anneke Jansdr. - ,	158	- aartsbisschop van	52,121,124-125, 127,130,zie ook Frederik
's-Gravenhage	137	schout van 's-Hertogenbosch		e.v. Bartholomeus de Momboir		Klaassen, W.	161
Greef, Johannes de - ,bestuurslid	176	Herlaar	124	Hosterth	59,zie Wouter van Oirschot	Klaversma, T.	51,56-60
van de coitip. roomboterfabriek		Herlaar/Hilvarenbeek		Houbracken, Henrick van	28	Kleef	5,59-60
De Lindebloem te Oerle		- heerlijkheid, heren van	63-64,129	Hulst, top.St. Oedenrode	14-15	- graven van	63
Greel, huis 't - ,01.	200,203	- Dirk van	52,63,129	Hurk, Piet van den	176	- Margareta van - ,e.v.	60
Gregorius, bisschop van Tours	114-115	- Willem van - ,meier van Tienen	6	Huijskens		Daniel van Oirschot	
Griekenland (Grieks)	167	Hermus, Adrianus - ,rector van	175	- Arnoldus	83	Clogio, stamleider der Franken	114
Grote Aard van Oerle	9,26-27	het klooster te Oerle		- Arnoldus Lambertus	83	Clopper, Claes	22,29
Gruyter, Reyner de - ,leenman	20	Herzei, Luppo van	66	- Ida - ,e.v. Leonard Vulders	83	Clovis, koning der Franken	114,116
van de hertog van Brabant		Hersel, buurtschap	7,10,16-18	- Lambert	83	Knegsel	32,102
Gruythuyze(n), Mathijs - ,koopman	202	's-Hertogenbosch	12,42,54-55,57, 61-63,126,128,148-149, 151,157,162-163,169	Italië	162	Knippenberg, W.	111
Gryp, Johan Franciscus - ,heer	169	- Meierij	6,11,51-52,55,63	J		Koenraad III, keizer van het	125,128
van Valkesteyn		108,124-127,129,163,195		Jacob n.n.	61	Duitse Rijk	
Gunterslaar, top.B.	13-15	- (hoog)schout	54,195	Jan II, hertog van Brabant	194	Cock, Eymbert Henrick de	142
Gijzelaar (Gyselaar), gemeijnt	18	schepenen	8,66,157	Jan III, hertog van Brabant en	13-15	Kolenwoud	114
Gijsseling, M. - ,historicus	117	rentmeester	21,22,29	Limburg		Collenborgh, Helena Jans van - ,	202
		groot begijnhof	156	Jeger, fam. de	19	wed. Jan Baptist Smits	
H		groot ziekengasthuis	162,164	Johanna, hertogin van Brabant	12	Koole, Peter	136
Haaren	160	- Tafel van de H. Geest	62	Jonkers		Coppens	
- past. van	zie Jan Nys	- stadschirurgijn	zie Silvester	- Hendrikus - ,voorz. coöp.	176-177	- Adriaan	84
Haaren, van		Lintermans		stoomzuivelfabriek St. Jan		- Antonie	87
Cornelis - ,kuiper	203-204	Herwijnen	158	te Oerle		- Jordanus	84
Cornelis Lambertus	203	Heuvel, Oi.	160	- Petrus Johannes - ,bestuurslid	177	Kremer	
- ,timmerman		Heyden, Elisabeth Adriaens	157	van de coCip. stoomzuivelfabriek		Arnold - ,dominee	135-137
Peter Jans	45	Martens van der - ,e.v.		St. Jan te Oerle		Johan Leonard Arnold	135,137
- Pieter	203	Philips Lintermans		- van de coCip. stoomzuivelfabriek		predikant te Heeze	
Wilhelmina - ,wed. Adriaan	84	Heym, Goessen - ,rentm van	21,28,30	St. Jan te Oerle		- Johanna Maria Christina	135
Coppens		's-Hertogenbosch		Julianus, (mede-)keizer	109,112-113	- Johannes Henricus Cornelis	135-136
Haestrecht, Pauwels van - ,leenman	20	Hillegom, heerlijkheid	169	van Rome		- ,It. bij de mobiele schutterij	
van de hertog van Brabant		Hilsuindis, gravin van Strien	119	Julius Caesar, Keizer van Rome	123	Crespin, abdij van	125
Hamelaar	11-12,18,24,26					Cricq, mr. Martinus - ,chirurgijn	164
Haneveld, G.T.	161,165-166,169-170						

Kroon, de
 Adrianus Johannes Ludovicus -, 45
 bierbrouwer
 - Antonia Ludovica Nicola Maria 45
 - Gerardus Joannes -, bierbrouwer 45
 - Gerardus Johannes Franciscus 46
 Johanna Adriana Petronella -, 45
 religieuze
 - Johannes Josephus -, pastoor 45
 - Johannes Laurentius Henricus 45
 Adrianus -, kapelaan
 - Josephus Nicolaas Jacobus 45
 - Ludovicus Josephus Antonius 45-46
 Maria -, bierbrouwer
 - Maria Adriana Seraphina 45
 Krukkerd 18
 Krul, R. 170
 Kuyer, P.Th.J. 117
 Cuyck, Wouter van -, kanunnik te Oi. 156

L
 Laar, top. 6
 Lagrue, J. 170
 Lake (Laeck), ten -, top.B. 9,13,15,23-24
 26,194
 Lakenhal, huis te Oi. 203
 Lambertus, St. 119
 Landvoort (Lantvoirt), top.Oi. 7,9,10,20,
 23-24,26-27,30,194
 Langdonk, top. Oi./gemeijnt 6,26
 Langven 29
 Lancvelt, Louvys van -, leenman
 van de hertog van Brabant 20
 Leefdaal, Rogier van 6,60,63,129
 Leermakers, Hendrik, -,
 notaris te Oi. 13
 Leers, huis te Oi. 200
 Legius, stamlijst 36-40
 Lemmens, Piet -, bestuurslid
 van de coëp. roomboterfabriek
 De Lindebloem te Oerle 176
 Leuven, graaf, later hertog van 124,126
 130,zie ook Godfried I
 - Gertrudis abdij te 128
 Liempde 7,15-16,26,111
 Lieshout 54
 - gemeijnt van 32
 Lievenheer, huis te Oi. 81
 Limburg 95,98,127
 - hertog van zie Philips van
 Bourgondië 176-177
 Lindebloem, coëp, 176-177
 roomboterfabriek, Oerle
 Lintermans
 - Jacop -, chirurgijn 156-160,165-166
 - Jenneke, e.v. Silvester (I) 156
 - Philips 156-157
 - Silvester (I) -, chirurgijn 156-157
 - Silvester (II) -, chirurgijn 157

- Silvester (III) -, chirurgijn 157,162-163
 - Silvester (IV) -, chirurgijn 160-165,168
 Lith 143
 - past. van zie Henrick Goossens
 Lithoyen 125
 Lodewijk de Vrome 124,130
 Lodewijk XIV, koning van
 Frankrijk 148,164,
 167,169
 Loon
 - graafschap 118,120
 - Gerard van 129
 Lopende Straat, O 7
 Lotharingen 121
 - hertog van 63,124,zie ook
 Godfried I van Leuven,
 Philips van Bourgondië
 Lotharius (Lothric) 125
 Luik 59,119,148
 - bisschop van 63,124
 Lijkstraat 149-150

M
 Maersselaer, van de
 - Elisabeth Marten -, e.v. 81
 Jasper Paulus Neggers
 - Marten Corstiaens 81
 Maas, rivier 53,55,110,113-115,
 117,120,125,129
 Maaseyk 115
 Maasland, kwartier 126
 Maastricht 140,177
 - bisdom 113,119
 Maasvallei 98
 Maatschappij van Welstand
 te Veldhoven 136
 Magnus, Henrick 22,29
 Marcellinus, Ammius 112
 Mariagiilde, Wintelre 88
 Markt, Oi. 43,200,204
 Martens
 - Henrick -, chirurgijn 159
 - Roelof -, chirurgijn 159
 Martinus, bisschop van Tours 122
 Mathilde, e.v. Hendrik I, hertog
 van Brabant 126
 Mechelen 119
 Meersen, verdrag van 121
 Meerveldhoven 123,193
 Megen 127,160
 Megen, Henrick van 61
 Mercx
 - Adriaan 203
 - Jan 203
 - Jan Anthonij 203
 - Johannes Jozef Cornelis 204
 - Wilhelmus Jacobus 204
 Merovingen (Merovingisch) 114-116,118,130
 Metser, de
 - Dierick -, priester 143

Metser, de (vervolg)
 - Jan Willems -, notaris, 142,156,160
 secr. van Oi.
 Meulengraaf, A. van de 151
 raadslid van Best
 Middelbeers 5-6,31
 - kerk van 101
 Mierde 57
 Moeien, Henrick 66-67
 Moergestel 6,12,24,30, 148-149
 Molenbroek, in 't
 - Marieke Willemsdr. 160
 - Peter 160
 Molregrave 53,55
 Momboir
 - Bartholomeus 158
 - Jan 158
 Montfortlaan (v.h. Kasteellaan) 199
 Moust, top. B. 150
 Munster, Vrede van 88

N
 Naastenbest 14
 Nachtegaal, huis te Oi. 139
 Nantes 115
 Napels 162
 Nassau Hademar, Philips Carel,
 prins van 168
 Nederland 120,124
 Nederlanden, republiek der 167,169,196
 Verenigde
 Nederlanden, zuidelijke 148
 Neggers
 - Elisabeth Peeter Jasper -,
 e.v. Arnoldus Lambertus
 Huijskens 83
 - Jasper Paulus 81
 - Peeter Jasper 83
 Nevenheuvel, gemeijnt 6-7,15,18,
 24,26,31
 Niermeyer jr., J.F. -, historicus 121
 Nieuwburg, Antonius Johannes
 Maria van 141
 Nieuwstraat, Best 152
 Noord Brabant 51,110-111,
 113-116,119,148,156
 gouverneur van 135
 provinciale staten 148-150
 gedeputeerde staten 148-149,151
 - provinciale waterstaat 151
 - cie. van geneeskundig
 onderzoek en toezicht
 in de provincie 135-136
 - westelijk 111,113,117,119
 - oorkondeboek van 6,8,10
 Noordzee-cultuur 115
 Noordzee-rijk 116-119
 Noordzee-volkeren 122,129-130
 Noot, Gedolf van der 22,29

Notel, herdgang 7,16-18
 Nuenen 63
 Nuenen, Johanna Maria van 46
 Nulant, n.n. 29
 Nys
 - Gerart -, chirurgijn 160
 - Jan -, past. te Haaren 160

O
 Oerle 7,9,27,29-30,59,88,90-91
 174-175,177,193
 - gemeentebestuur 175,177
 - gemejnt van 31
 - Kerk-Oerle 175
 - Zand-Oerle 90-91,102,175-177
 Oerle, Nycholaus van -,
 schepen van 's-Hertogenbosch 66-67
 Oetelaar, van den
 - Andreas Wilhelmus 46
 - Johannes Cornelis Josephus
 Maria 46
 - Cornelis Johannes Andreas
 Henricus 46
 Oirschot passim,
 zie ook Aarschot
 - heren van 51,58-59,108, zie ook
 Jan II van Petershem en
 Willem van Petershem
 Daniel (Deneken) van 58-60
 - gemeijnt van 4-6,8,12,26,31
 Hendrik van -, deken van 6
 Zyfflich
 Wouter van 6,60,129
 Wouter -, (ook Hosterroth),
 clericus 59-59
 - secr. van zie Gerard Goossens,
 Jan Willems de Metser
 - Tafel van de H.Geest 162
 - schepenbank 4
 - schepenen van 21,162
 gemejnt van 31,60
 graafschap 126
 kapittel 5,8,56,58-59,88,103,122
 (kapittel)kerk 15,87
 Oirschotseweg 6
 Oisterwijk 4,11-12,18,24,26,30,
 45,128,157,160,163
 - gemejnt 30-31
 Olmen, Jan van -, rentm.-
 generaal van Brabant 1928
 Oostelbeers 10,31-32
 - parochie 5
 - kerk van 101
 Oostenrijk, van
 - 165,167
 - Maria 156
 Oosterhout 158
 Orthen 125-127
 Orthensestraat ('s-Hertogenbosch) 62

Ven, van de (vervolg)		Vught, van (vervolg)	
- Petrus Johannes - ,bestuurslid van de cobp. stoomzuivelfabriek St. Jan te Oerle	177	- Herman (Dirkszoon) - , molenaar	60-62,66-67
- Ursula - ,wed. Daendel Leenders de Roij	44	- Heyla	63
Verbeeck, Pauwels, priester	197	- Jan I - ,bakker	61-63
Verenigde Nederlanden, republiek der	88	- Jan II - ,bode, vorster	62
Verhagen, boekhandel	193	- Jan III	62-63
Verhagen, J. - ,raadslid van Best	151	- Luppertus	61-62
Verhees, Hendrik -, landmeter	90,101-102	- Marcellius - ,notaris	62
Verheyden, Theodorus doctor	168-169	- Margaretha, e.v. Boudewijn -	60
Verhoeven		- Matilde	57
- Adriaan	83	- Petrus - ,handschoenmaker	62
- Anthoni Paulusse	202	- Philippus - ,kleermaker	63
- Johanna Maria - ,wed. Peter Jans van Haaren	45	- Rutger	56-57
- Johannes	83	- Wendelmodis, e.v. Luppertus -	61-62
- Cornelis	202	- Willem	56-57
- Paulus	202	Vughterdijk	61
- Rogier	83	VUghterstraat	61
Verrenbest	14	Vulders, Leonard	83
Vessem			
- gemeentebestuur	90	W	
- kerk van	101	Waalre	51-52
Vlaanderen, graaf van	zie Philips	Waalwijk, heerlijkheid	129
Vlierden, van		Wamel	158
- familie	19	Wemel, van	
- Daniel	156	- Arnold	170
Vloed		- Johan - ,chirurgijn	168,170
- top. Oi.	26	Wendelinus, Godefridus	110,117
- gemeynt	6	Werdt, Gerard de	139
Vloet, Nycholaus van der	56	Wesel	166
Vlijmen	139	Westerhoven	
Vorst	120	- burg. van zie Gysbert Peterssen	
Vos, de		- regenten/bestuur van	159-160
- Huybrecht - ,chirurgijn	161	Westerwijk, top. Hilvarenbeek	119
- Joris - ,chirurgijn	161	Weynen, A. - ,historicus	119
- Willem (- van Oirschot)	4,9-11,32	Wildeman, huis te Oi.	196
Voskuil (Vosculen)	9,11,20,23-24,26,194	Willem I, koning	135-148
Vrijthof, Oi.	124	Willibrord	87,119-120,122-123
Vught	124	Willibrordusstraat, Wintelre	87
- heerlijkheid	53-55,58,60,62-63	Wintelre	87,91,93,103,140,177
- heren van	51,56	- kerk	88,90,101-102
Vught, van		- parochie	90
- genealogie (fragment)	68	Wintelre-ven (Wintersels ven)	29
- Agnes	57	Wintelre, Jan Heribertus van	143
- Boudewijn	52-55,57-58,60-61,63-64,129	Wippenhout	11
- Burchard ,heer van Oi.	57	Witt, Johan de -, raadpensionaris	167,168
- Daniel - ,heer van Oi.	54,57-59,63	Woensel	14-15,19-20,22-23,52,194-197
- Dirk	60-62	Woeringen, slag bij	5,125
- Eberhard	6,60	Woerkens, Dirk	zie Dirk Toirkens
- Henrick - ,voogd van Taxandrië	52,56-57		
- Henrick	61-63	Yserbrants, Henrick	200
- Henrick - ,priester	56		
		Z	zie S

kind was Floris, geboren in 1623 en overleden in 1662. Deze Floris was gehuwd met Helena Franciscus Eeckerschot. Zij hadden twee kinderen: Francis geboren in 1650 en overleden vóór 1656 en Francis, geboren in 1656 en overleden in 1735. Hij erft van zijn ouders het huis St. Jacob.

In dit huis, achter het bovenlicht van de voordeur aan de Van Baerlandstraat in Oirschot, pronkt sinds kort zijn wapen in volle kleur, het kleine monument in zijn historisch perspectief opkluisend.

NOTEN:

1. Notarieel archief Oirschot, inv. nr. 5184 (1735).
2. Mr. P.C. Bloys van Treslong Prins, *Genealogische en heraldische gedenkwaardigheden in en uit de kerken der provincie Noord-Brabant*, deel II, blz. 107 e.v. (Utrecht, 1924).
3. J.B. Rietstap, *Illustrations to the amorial général* (reprod. Londen 1965). A.M. Frenken, *Genealogieën van eenige voorname aan elkaar verwante Meijereij-sche geslachten ('s-Hertogenbosch, 1918)*. *Taxandria*, tijdschrift voor Noord-Brabantsche geschiedenis en volkskunde (div. jaargangen). Drs. J.A. de Boo, *Heraldiek* (Bussum, 1967). C. Pama, *Heraldiek en genealogie* (Utrecht, 1969).
4. Een schoorsteenhaal is een hangijzer, waaraan de ketel boven het open vuur in de haard wordt gehangen.
5. De kwartierstaat wordt hier niet in zijn geheel weergegeven, slechts de nummers van de kwartieren waar de betreffende (aangetrouwde) familie voorkomt.

V. **KEMPISCHE CURIOSA 14**
STONEHENGE IN DE KEMPEN

door J. Lijten

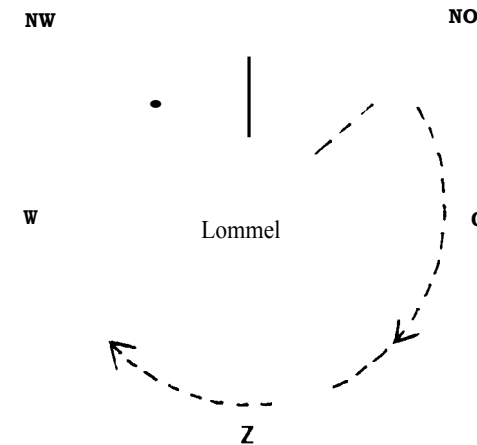
Voor Bas, om nog eens te lezen, wanneer hij wat groepen groter gegroeid is.

Op een avondwandeling met zijn kleinzoon maakte opa deze opmerkzaam op de maan. 'O', reageerde kleinzoon Bas (groep II), 'is dat de maan? Het is niet een chip.' Daarbij dacht Bas aan de chips, die hij wel eens kreeg voorgezet, als hij bij zijn Oirschotse oma naar het kindertelevisieprogramma mocht kijken, waarbij de sfeer zo gezellig, knus en knasperig was.

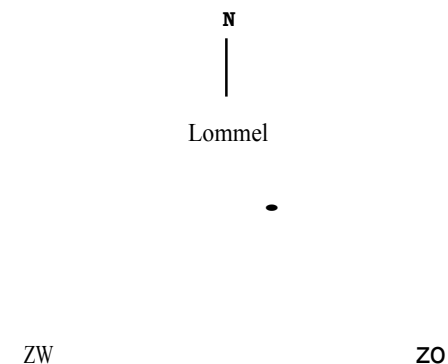
Wij vroegen ons af, hoe 5.000 jaar geleden een kleinzoon zou hebben gereageerd op een soortgelijke vingerwijzing van zijn grootvader, toen de bedekt gememoreerde, onderaardse voedselbron nog niet bekend was in onze streken, laat staan door de commercie gemaltraiteerd tot flinterdunne, krokante schijfjes. De maan, die de kinderen van onze tijd nauwelijks bekend is buiten de Sinterklaastijd, vormde immers met de zon de kalender en tevens de klok van 50 eeuwen terug, die niet aan de muur hing maar aan het hemelgewelf. Het is niet twijfelachtig, dat onze verre voorouders deze kalender beter konden lezen dan wij. Om echter die kalender nog beter te kunnen lezen hebben ze tevens ingenieuze kunstwerken gebouwd in Engeland en ook in onze naaste omgeving. Om hun werken te kunnen begrijpen moeten we eerst enkele grondprincipes kennen van het lezen van de zon-en-maan-kalender.

Ons is misschien ooit verteld, dat de zon (en ook de maan) in het oosten opkomt en in het westen ondergaat. Deze bewering is echter voor 99% onjuist. Eerst wat de zon betreft. Globaal gesproken komt de zon enkel in het oosten op bij de lente- en herfst-dag-en-nacht-evening, dus als de zon precies loodrecht boven de evenaar staat rond 21 maart en 21 september. Na 21 maart komt de zon steeds meer noordelijk op, om haar meest noordelijke punt van opkomst te bereiken rond 21 juni en daarna weer naar het zuivere oosten of te zakken, dat ze bereikt rond 21 september. Na 21 september komt de zon steeds meer zuidelijk van het oosten op en bereikt haar meesst zuidelijke opkomstpunt rond 22 december. Na die tijd komt ze opnieuw steeds dichterbij het zuivere oosten op, dat ze weer bereikt op 21 maart. Hoe verder noordelijk op aarde, hoe verder noordelijk van het oosten de zon in de zomer opkomt en hoe verder zuidelijk in de winter. We kunnen een lijn over de aarde trekken, waar de zon te midzomer precies in het noord-oosten opkomt en ook precies in het noord-westen ondergaat. Deze lijn loopt $51^{\circ} 15'$ noorderbreedte. (hetzelfde geldt natuurlijk omgekeerd voor het zuidelijk halfrond.) De lijn van $51^{\circ} 15'$ N.B. loopt door

het oude Kempenland en wel juist ten zuiden van Luiksgestel door Lommel, dat tot in de vorige eeuw deel uitmaakte van het aloude kwartier Kempenland. Oirschot ligt juist als Londen Vt graad noordelijker op $51^{\circ} 30'$ N.B., wat neerkomt op ruim 25 kilometer. Met het blote oog zal men het verschil in opkomst en ondergang van de zon tussen Oirschot en Lommel nauwelijks kunnen waarnemen. De situatie in Lommel is dus zo, dat de zon te midzomer juist in het noord-oosten opkomt, driekwart cirkel beschrijft en juist in het noordwesten ondergaat. De hoek tussen de lijn van Lommel naar het opgangspunt van de zon en die van Lommel naar het ondergangspunt van de zon is dus precies 90° .

Te midwinter is de toestand tegengesteld. De zon komt op in het zuidoosten, beschrijft een kwart cirkel en gaat in het zuidwesten onder. De hoek tussen de lijnen naar het opkomst- en het ondergangspunt van de zon is dan weer precies 90° .

De maan houdt er een heel wat wispelturiger gedrag op na dan de zon, niet alleen door haar schijngegalten en tijd van opkomst en ondergang maar ook door de plaats van opkomst en ondergang. Zij varieert die van het ene uiterste naar het andere binnen een maand.

Bij nieuwe maan - daar laten we de maancyclus gewoonlijk beginnen - komt zij tegelijk met de zon in plaats en tijd op. In feite zien we de maan dan praktisch nooit, omdat zij donker is terwijl alles licht is.

Een week later, bij het eerste kwartier, komt de maan in het oosten op ('s-middags) en gaat in het westen onder om middernacht.

Weer een week later, bij volle maan, komt zij op recht tegenover de zon op het moment dat deze ondergaat. Zij gaat onder recht tegenover de zon op het moment dat deze opgaat. Als de zon en maan zich accuraat aan deze afspraken hielden, was er dus elke maand een zonsverduistering en een maansverduistering, maar door de geringe afwijking in de baan komen deze verschijnselen veel minder dan maandelijks voor.

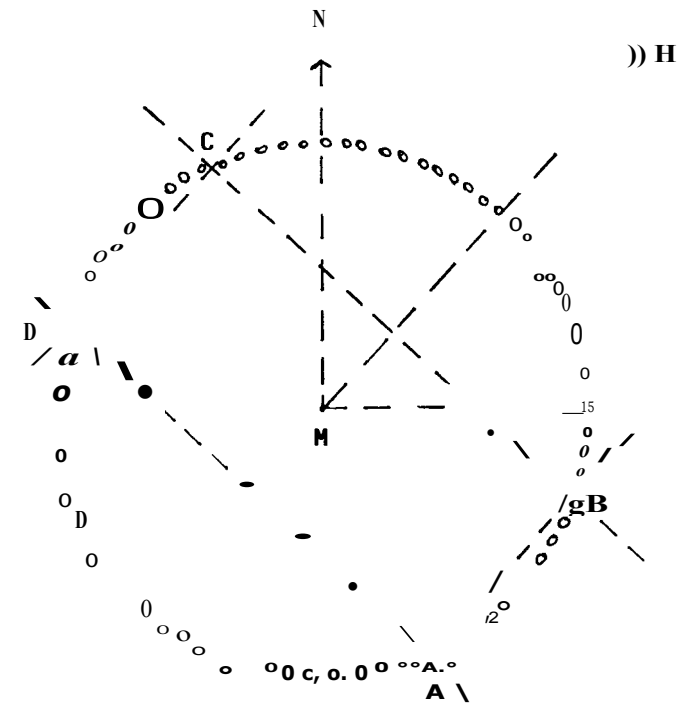
We spreken in het vervolg alleen over de volle maan, een verschijnsel dat in 1990 13 maal is opgetreden.

Het is begrijpelijk, dat bij ec3 lage (zuidelijke) opkomst en ondergang van de zon te midwinter het juiste punt daarvan moeilijker constateerbaar is dan bij een hoge (noordelijke) opkomst te midzomer, omdat te midwinter de weeromstandigheden meestal ongunstiger zijn.

Voor de mensen van 50 eeuwen terug was het vastleggen van een meest noordelijke punt van zonsopkomst en -ondergang en dus de vaststelling van de midwinterzonnewende belangrijk en ook vrij gemakkelijk. De midwinterzonnewende was moeilijker constateerbaar maar daarbij bood de volle maan hulp. Zij gaat dan het meest noordelijk op en onder, op $51^{\circ} 15'$ N.B. precies in het noordoosten en het noordwesten. Dit gaat natuurlijk alleen op, als de maan op dat moment vol is. Wij kunnen ons dus voorstellen, dat onze verre voorouders de midwinterzonnewende zo nauwkeurig mogelijk trachtten vast te stellen door waarneming van de zon, daarbij geholpen door waarneming van de volle maan het dichtst vóelr of na de midwinter.

De bijzondere situatie op $51^{\circ} 15'$ N.B. leidde ertoe, dat zij op die lijn een reeks zon-en-maan-observatoria bouwden, waarvan Stonehenge in Engeland - enkele kilometers noordelijk van Salisbury en een paar honderd kilometer westelijk en iets zuidelijk van Londen - het bekendste is, omdat het in steen was uitgevoerd. Pas in onze tijd werd duidelijk, dat enige paalkrans-(graf)-heuvels van een bepaald type juist op deze lijn lagen en als observatoria waren ingericht.

De constructie van zo'n observatorium was als volgt.

Rond M is een cirkel getrokken door de punten A, B, C en D. Buiten de cirkel is een paal H geplaatst precies noordoostelijk van M. Deze wierp bij de opkomst van de zon te midzomer zijn schaduw precies op M. Vermoedelijk zijn de punten M en H het begin geweest van de waarnemingen en daarom later gehandhaafd, hoewel H in dit geheel gemist kan worden maar mogelijk toch een functie heeft om te bepalen hoeveel dagen het vóór (of na) midzomer was. De cirkel is gemarkeerd door palen. Deze waren bij de punten A, B, C en D zo op de cirkellijn geplaatst, dat men van A naar B en ook van A naar D precies tussen de palen aan beide uiteinden van de lijn door kon kijken, zodat zeer exacte vizierlijnen ontstonden ZW - NO en ZO -NW.

Via de vizierlijnen AB en DC kom men exact de midzomeropkomst van de zon waarnemen en via de (langere) vizierlijnen DA en CB de (moeilijker waarneembare) midwinteropkomst van de zon. Via BA en CD kon men de midwinterondergang van de zon waarnemen en via AD en BC de midzomerondergang van de zon. De overige palen lijken ons willekeurig geplaatst maar zullen dat niet zijn. Vermoedelijk heeft men, kijkend van B naar de strook tussen D en C, aan

de plaats van ondergang van de zon kunnen zien, hoeveel dagen men nog had vóór midzomer (en ook weer erna).

De vizierlijnen AD en BC waren ook belangrijk voor het observeren van de midwinterondergang van de volle maan. De maan is echter gemiddeld slechts eens in de 30 jaar vol tijdens de midwinterzonnewende. Daarom zal de observatie van de dichtst-bij-midwinter-ondergang van de volle maan in de strook DC vanuit punt B belangrijk geweest zijn, om exacter vast te stellen, hoeveel dagen het vóór of na midwinter was.

Sommige publicaties suggereren, dat de observatoria van onze regio van Stonehenge zouden zijn nagebouwd. Nu kan iedereen begrijpen, dat Stonehenge pas gebouwd kon worden - een werk van vele decennia zo niet van eeuwen - toen het betreffende kalendersysteem compleet was uitgewerkt, waaraan vele jaren en mogelijk eeuwen van accurate observatie moeten zijn voorafgegaan. Stonehenge kan wel de exponent van het systeem zijn maar is daardoor nog niet de oorsprong ervan.

Dr. J.A. Brongers en Drs. W. Beecx zijn bezig met het onderzoek der Kempische kalenders. Als zij het systeem van de plaatsing der palen verder kunnen ontrafelen, moeten de astronomen de juiste betekenis ervan kunnen berekenen.

Mogelijk zijn onze verre Kempische voorouders de Egyptenaren voor geweest en konden zij zelfs de waarneembare zons- en maansverduisteringen voorspellen.

Oirschot 2 januari 1991, op de feestdag van de H. Basilius de Grote, de patroon van Bas.

VI. GENEALOGISCHE GEGEVENS FAMILIE VAN DE SANDE

door G. Schampers

In Campinia 6e jrg. 1976, pag. 157-159 werd de stamreeks gepubliceerd van "Frans van Martes, Frans van Jan, Hannes Toon Hendrikke". Deze stamreeks, samengesteld door de gebr. Hulsen te Best, begon bij Leonardus van de Sande (geb. ca. 1570, IVa) maar is nog verder terug te voeren.

Voor de twee Fransen, voor Hannes en vele anderen, het hiernavolgende artikel:

I. Jan Jacobs van den Sande, die Steenbecker te Verrenbest overl. tussen 8-3-1503 en 24-5-1504

Jan Jacobs verkoopt een erfpacht van 14 lopensaet rogge uit een huis te Verrenbest aan Ghijsbrecht Ghijsbrecht van den Broeck de jongste, op St. Matheusdag (21 sept.) 1496.¹⁾

We vinden dan diverse transacties, de laatste op 8-3-1503, als hij 4 lopensaet rogge jaarlijks koopt van Ghijsbrecht Ghijsbrecht van den Broeck (geh. met Thoma Claus Thomasdr. van Oudenhoven) uit een perceel land genaamd "dat winckelen", gelegen te Verrenbest, dat hem bij erfdeling was toebedeeld.²⁾

geh. met Heylwig dochter van Jan van Dessel, overl. tussen 1536 en 8-4-1541³⁾ kinderen⁴⁾:

1. Adriaan, zie IIa
2. Laureys, zie IIb
3. Agnes, geh. na 3-11-1522⁵⁾ met 1 Mathijs Jan Dirx
II Jan Crijns
4. Katharina, overl. voor 23-1-1541, geh. met Hendrick Goyart Goossens van Audenhoven
kinderen:
 - a. Jan
 - b. Ariaan
 - c. Goyart
 - d. Jenneke, geh. met Goyart Aerts van Tuiden
 - e. Merike, geh. met Peter Jans van Cuyldonck
 - f. Aleyt, geh. met Rutger Geraert van Ostayen

5. Joost, overl. voor 4-1-1529,⁶⁾ geh. met Achten Boudewijn Pauwels
Joost was schepen van Oirschot in 1527, na het overlijden op 22-11-1527 van Geerlac van de Melckrot.⁷⁾ Hij machtigt zijn zwager Hendrick Goyart Goossens om voor hem in Dordrecht zaken te regelen (16-10-1527).⁸⁾ Zijn huwelijk bleef kinderloos, want over zijn erfenis ontstond een geschil tussen: 1. Goyart Goyarts van den Hovel
2. Jan Boudewijns Pauwels en mede-erfgenamen
3. Laureys Jans van de Sande en Katharijn Jans van de Sande (geh. met Hendrik Goyart Goossens)
Het geschil eindigde met een schikking op 4-1-1529.⁹⁾
6. Barbara, overl. voor 8-4-1541, ongehuwd
7. Merike, overl. voor 8-4-1541, geh. met Joost Matheus Willems
kinderen:
a. Jan
b. Matheus
c. Katharijn
d. Marie

Op 8-4-1541 vindt er een erfdeling plaats:¹⁰⁾

1. Laureys krijgt: "huis, hof, bogart, 2 lop. groot, te Verrenbest, akkerland en weiland"
2. Adriaen en zijn kinderen met Mathijs Jan Dirckx: de helft van huis, hof etc. groot 4 1/2 lop. te Verrenbest
3. Joost Matheus Willems, weduwnaar met zijn kinderen, tesamen met Henrick Goyart Goossens van Audenhoven: de andere helft van het huis en twee percelen akkerland.

De erfgenamen gaan verdere verdelingen aan op 30-1-1542¹¹⁾ en 14-5-1543.¹²⁾ Zij beloven 1 car.gulden jaarlijks aan de kapel van St. Odulphus (3-2-1545).¹³⁾

Ila. Adriaen van de Sande, "die men heit Steenbecker"¹⁴⁾
overl. tussen 27-1-1557 en 3-3-1557¹⁵⁾
geh. met I Geertruij Jan Goyarts

II Henricxken Dierick Dielis Crijns

kinderen uit het Ie huwelijk:

1. Jan, overl. voor 8-4-1541, meerderjarig in 1536
Hij had een zoon, Claes genaamd, die bij erfdelingen e.d. in de plaats van zijn vader optreedt. Claes was op 20-7-1556 nog minderjarig. Hij werd in 1587 als "absent" vermeld en verkocht op 10-2-1563 het erfdeel, dat hem was aangekomen van zijn tante Agnes Jans van de Sande, aan Joost, Adriaen en Andries van de Sande en aan Dirck Jan Waelre.¹⁶⁾

2. Aert
Hij wordt na 1548 niet meer genoemd, vermoedelijk voor die tijd overleden
3. Meyssen (= Geertruy), overl. voor 24-12-1568,¹⁷⁾ nog minderjarig in 1536 geh. met Dirck Jan Dirckx van Waelre
kinderen:
a. Adriaan
b. Geertruyt, geh. met Jan Goyaert van Maerselaar¹⁸⁾
4. Adriaen, geh. met I Anna, dr. van Jan van Esch¹⁹⁾
II Anna, dr. van Frans van Esch²⁰⁾
Beide huwelijken bleven kinderloos. Adriaen kocht in de herdgang Heddel huis, hof etc. van Merike, wed. Dirck Willems van de Hamsvoirt en haar minderjarige kinderen (7-2-1563)²¹⁾
5. mr. Joost, overl. voor 1587, geh. met Jenneke dr. Wouter Boots (chirurgijn) en Jenneke Dirck Hantschoenmakers²²⁾
kind:
Geertruyt, geh. met Jan zoon Willem Dielis Aert Cremers
Hun zoon huwde met Willemke Peter Vreysen van de Sande (zie I Ib.3.b)
6. Merike, na 1548 niet meer genoemd.

kind uit het Ie huwelijk:

7. Andries, zie III

De erfdeling vond plaats op 27-3-1536,²³⁾ vermoedelijk vóór het tweede huwelijk. Bij deze deling krijgt Adriaen (vader) huis, hof akkerland en weiland te Verrenbest, gelegen naast Heylwich Steenbeckers (zijn moeder). Laureys, zijn broer, krijgt akkerland elders te Verrenbest en erfpachten, te heffen in Gerwen, Mierlo en in Tongelre in de Poeyers. Aan hem komen bovendien de wagen, kar en het getouw.

De kinderen krijgen erfpachten te Nuenen, te Wetten (uit de hoeve van het klooster Soeterbeek), enz. en bovendien een beempdje achter het convent Soeterbeek en 43 carolus guldens.

I Ib. Laureys Jan van de Sande, steenbakker
geh. met Willemke dr. Rutger van Kerkoerle
kinderen:

1. Mariken, geh. vóór 1556 met I Jan Jan van de Eckere (overl. vóór 27-3-1560)
II Adriaen Henrick Thomas (overl. vóór 1575)²⁴⁾

2. Joost (= Jacop)

geh. met Ariken dr. van Goyart van Maerselaar.

Het huwelijk bleef kinderloos. Ariken was de weduwe van Dirck Geerits bij wie zij een dochter, Heylwich, had. Over de nalatenschap ontstond een twist tussen de erfgenamen van de Sande enerzijds en van Maerselaar anderzijds. Er waren goederen te Oirschot en Licmpde (17-10-1575)²⁵⁾

3. Peter

huw. onbekend

kinderen:

a. Laureys, wonend te Breda op 23-1-1607²⁶⁾

b. Willemke, geh. met Jan Willem Tielens (zie 1Ia.5)

Peter was erfgenaam in 1575 en trad als momboir op over de kinderen van zijn zuster Mariken, bij de erfenis van hun grootouders Henrick Thomas en zijn vrouw.²⁷⁾

4. Rugter

Hij verkoopt op 5-2-1563 het erfdeel van zijn tante Agnes Jans van Sande aan zijn broer Jan.²⁸⁾ I lij woonde kennelijk buiten de vrijt; Oirschot.

5. Jan

geh. met Aertken dr. Henrick Gijsbrecht Vlenimincx²⁹⁾

kind:

Laureys, in 1589 nog minderjarig³⁰⁾

Jan koopt het erfdeel dat Rutger en Joost Adriaense van de Sande erfen van hun tante Agnes Jans van de Sande op 5-2-1563.³¹⁾

Gezien de verkopen van onroerend goed mag worden aangenomen dat Peter, Rutger en Jan buiten de vrijheid Oirschot woonden.

III. Andries Adriaen van de Sande

over]. 1589³²⁾

geh. met Geertruyt dr. Lenaert Jan Hermans (begr. 17-6-1621)

Andries was schepen in 1569, 1572, 1578 en 1584 en H. Geestmeester in 1583

kinderen:

1. Lenaert, zie IVa

2. Adriaen, zie IVb

3. Henrica, geh. vóór 1616 met Peter Henrick Jansen

kinderen:

a. Andreas, ged. Best 29-2-1624

b. Andreas, ged. Best 15-8-1629

4. Engelke, geh. vóór 1616 Willem Willem Kemps

5. Jenneke, over]. vóór 1620,³³⁾ geh. na 1616 met Henrick Aert Rutgers Verhoeven

Henrick doet in 1620 afstand van het vruchtgebruik van de erfenis van zijn vrouw Jenneke en draagt haar erfdeel over aan de andere 5 kinderen van Andries van de Sande.³⁴⁾

6. Heylke, geh. vóór 1616 met Peter Goossens van Audenhoven.

IVa. Lenaert Andriesse van de Sande

begr. te Best 13-11-1626 (oud ca. 60 jaar)

geh. met Marike dochter van Elias Marcelisse Mortels (begr. 16-1-1643)

Lenaert was H. Geestmeester.

kinderen:

1. Andries, zie Va

2. Jan, zie Vb

3. Geraert, zie Vc

4. Willem, zie Vd

De zonen van Lenaert gaan op 11-9-1636 een erfdeling aan.³⁵⁾ Lenaert had van tevoren reeds 50 gld. geschonken aan het armen gasthuis (24-12-1612)³⁶⁾ en hij laat nog geld na aan de kerk.

IVb. Adriaen Andriesse van de Sande

over]. vóór 7-11-1637

geh. met Agneta, dr. van Adriaen Bernaerts van Croonenborg³⁷⁾

kinderen:

1. Andreas, ged. Best 21-2-1619, zie Ve

2. Bernardus, ged. Best 9-2-1621

3. Joannes, ged. Best 1-7-1623, geh. met Maria Martens Colen

4. Maria, ged. Best 8-10-1625

5. Leonardus, ged. Best, 16-3-1628, geh. met Agnes.

Va. Andries Lenaerts van de Sande

geh. met Catharina Jacob Kemps

kinderen:

1. Elias, ged. Best sept. 1618, begr. Best 8-2-1646

2. Henricus, ged. Best 31-7-1619

3. Joannes, ged. Best 7-2-1621

4. Heylwich, begr. Best 9-2-1646

5. Gertrudis, begr. Best 19-5-1635

Vb. Jan Lenaerts van de Sande

geh. Best 2-3-1628 met Margriet dr. Jan Aert Scheyntjens en Jenneke Henrich Geraerts (begr. 9-2-1646)³⁸⁾

kinderen:

1. Leonardus, ged. Best 26-11-1628
2. Heylwig, ged. Best 9-10-1630, geh. met Henrick Gerit Goossens, zoon van Gerit Goossens, secr. van Oirschot
3. Johanna, ged. Best 28-12-1633, geh. Oirschot 28-1-1656 met Hendrick Jan de Roij
4. Gertrudis, ged. Best 5-1-1637
5. Joannes, ged. Best 11-3-1640

De kinderen verdelen de erfenis op 5-4-1656³⁹⁾

Vc. Gerart Lenaerts van de Sande

geh. Best 30-1-1633 met Mechtildis Jan Santegoets

kinderen:

1. Leonardus, ged. Best 3-7-1633, begr. Best 25-1-1706, geh. met Joanna Jan Joosten
zoon:
Judocus, ged. Best 27-8-1682
2. Maria, ged. Best 24-11-1637
3. Heylwig, ged. Best 18-3-1635
4. Joannes, ged. Best 31-10-1639
5. Henricus, ged. Best 31-12-1645
6. Henricus, ged. Best 24-2-1647

Vd. Willem Lenaerts van de Sande

geh. Best 21-11-1630 met Enneke dr. Goyart Henrick Jansen (begr. 3-1-1684)

kinderen:

1. Barbara, ged. Best 25-9-1631
2. Joannes Leonardus, ged. Best 20-4-1636
3. Maria, ged. Best 8-2-1637
4. Joannes, ged. Best 8-9-1648

Ve. Andries Adriaens van de Sande

eed. Best 21-2-1619

eeh. Best 27-1-1646 met Maria Dirck Balthasar van den Heuvel

kinderen:

1. Theodora, ged. Best 3-11-1649
2. Agnes, ged. Best 3-11-1649

Naschrift

Hiermee is een overzicht gegeven van de 5 oudste generaties Van de Sande uit Best. Mogelijk is het zelfs nog niet volledig. Latere generaties zijn nu, voor zover ze in de vrijheid Oirschot zijn gebleven, gemakkelijk te achterhalen. Ondergetekende heeft van de vijfde generatie nauwelijks en van de latere geen onderzoek gedaan. Wellicht dat dit nog gedaan kan worden door de gebr. Hulsen uit Best, door Duif Jan van Cisse, Arrie Dorus Triene of die van Toon Coope of hun nazaten. De grote Van de Sande's boom te Best is interessant genoeg om verder uit te zoeken.

Deze afstammeling van Jenneke van de Sande, e.v. Henrick Jans de Roij (Vb.3) heeft hiermee zijn bijdrage geleverd.

NOTEN

1. Rechterlijk Archief Oirschot, inv.nr. 126 b, pag. 30 (kopie)
2. idem, nr. 126c, pag. 236
3. idem, nr. 134b, pag. 101
4. idem, nr. 127, pag. 23 en 192
5. idem, nr. 129b, pag. 64
6. idem, nr. 130, pag. 262
7. idem, nr. 130, pag. 222
8. idem, nr. 130, pag. 475
9. idem, nr. 130, pag. 262
10. idem, nr. 134b, pag. 101
11. idem, nr. 134c, pag. 31
12. idem, nr. 135a, pag. 91
13. idem, nr. 135b, pag. 36
14. idem, nr. 135a, pag. 224
15. idem, nr. 138a, pag. 341 en 264
16. idem, nr. 139, pag. 28
17. idem, nr. 140b, pag. 216
18. idem, nr. 140b, pag. 212
19. idem, nr. 143b, pag. 250
20. idem, nr. 143b, pag. 262

21. idem, nr. 139c, pag. 22-24
22. idem, nr. 140b, pag. 338
23. idem, nr. 132b, pag. 346
24. idem, nr. 141b, pag. 290 e.v.
25. als nr. 24
26. idem, nr. 146b, pag. 17
27. idem, nr. 141b, pag. 290
28. idem, nr. 139c, pag. 5
29. idem, nr. 143c, pag. 343
30. idem, nr. 144b, pag. 207
31. idem, nr. 139e, pag. 5
32. idem, nr. 142a, pag. 157
33. idem, nr. 149b, pag. 138
34. als nr. 33
35. idem, nr. 161, pag. 297
36. idem, nr. 147c, pag. 35
37. idem, nr. 162, pag. 327
38. idem, nr. 162, pag. 427
39. idem, nr. 210, pag. 65

VIL GEWESTELIJKE LENINGEN IN 1528 EN 1529

door J. Lijten

Wij zijn er volkomen aan gewend, dat overheidsinstanties (en anderen) geld uitgeven, dat ze niet hebben. De staat schrijft regelmatig milliarden-leningen uit, waarvoor geen zekerheid bestaat, of deze op de afgesproken tijd terugbetaald kunnen worden. Men schrijft dan eenvoudig nieuwe leningen uit om de oude af te lossen. Als de ambtenaren aan deze leningen evenveel werk hadden als hun voorgangers uit de zestiende eeuw, zou men deze praktijk niet zo vlot toepassen.

De in Oirschot bewaarde archieven geven ons enig inzicht in twee leningen uitgeschreven door de Meierij van 's-Hertogenbosch in 1528 en 1529, terwijl het Bossche stadsarchief ons de gegevens verschaft voor de eveneens in 1529 gesloten derde lening. De aanleiding voor deze leningen waren verschillend.¹⁾

De lening van 1528

In de jaren twintig der zestiende eeuw was de Meierij dikwijls strijdtoneel geweest in de Gelderse oorlog, waarbij vele dorpen grote kosten hadden door legering en plundering door soldaten. D.d. 1528.08.07 werd op de vergadering van de vier kwartieren besloten deze kosten om te slaan over de steden, vrijheden en dorpen van de Meierij, maar omdat geen enkele plaats over voldoende contanten beschikte om haar aandeel te betalen, besloot men tevens om een lening van 8000 gulden uit te schrijven, al werd dat natuurlijk niet in deze woorden geformuleerd.²⁾ Voor het opnemen van deze lening vroeg men verlof aan keizer Karel V als hertog van Brabant, die d.d. 1528.08.31 octrooi verleende aan de Meierij om renten te verkopen tot een totaal van 8000 gulden, losbaar tegen 'den penninck zestien of achttien'.³⁾ Wij zouden zeggen: men mocht 8000 gulden lenen tegen een rente van $6 \frac{1}{4}$ of $5 \frac{5}{9}$ % . Van deze lening is in het Oirschotse archief één schuldbekentenis bewaard.⁴⁾

Men stond voor de moeilijkheid, dat de Meierij geen rechtspersoonlijkheid bezat, zoals wij dat zouden noemen. De Meierij bestond uit de stad 's-Hertogenbosch en de vier kwartieren, maar ook deze kwartieren bezaten geen 'rechtspersoonlijkheid'. Een oplossing was dat de schuldbekentnissen gezegeld zouden worden door de stad 's-Hertogenbosch en alle schepenbanken van de Meierij. Dit was praktisch ondoenlijk en men besloot daarom, dat de zaak aangepakt zou worden 'alsoe dat elck principael stat ende vryheyt van elcken quartier in den voorgeschreven geloefden soude vervangen die vryheyden ende dorpen van denselven zynen quartier'. Dat was de theorie, maar in feite was het ietsjes anders.

In de ter beschikking staande akte treden naast 's-Hertogenbosch Helmond en Sint-Oedenrode, de nieuwe en de oude hoofdplaats, op namens Peelland, Oisterwijk en Hilvarenbeek, weer de nieuwe en de oude hoofdplaats, namens het kwartier van Oisterwijk, maar namens het kwartier Maasland treedt alleen **Oss op**, vermoedelijk omdat er behalve Oss nauwelijks een 'principael vryhey' was. **Kernpenland** wordt in afwijking van de regel vertegenwoordigd door drie plaatsen, Eindhoven, Oerle en Oirschot. Dat daarbij Oirschot, de hoofdplaats, als laatste genoemd wordt, zullen we moeten toeschrijven aan de beleefdheid van de Oirschotse secretaris, Jan Rutgers Janszoon van Kerckoerle, die als secretaris van de vergadering der vier kwartieren de akte opmaakte. De speciale plaats van Oirschot in de Meierij zal ook de reden zijn geweest, dat Kempenland door drie plaatsen werd vertegenwoordigd, ofschoon Peelland en het kwartier van Oisterwijk meer inwoners hadden.

In het Oirschotse archief is slechts één (gecancelieerde) **akte van schuldbekentenis** bewaard: die aan Helyas van Score, secretaris der stad Leuven, voor een jaarrente van 20 Karolusgulden, losbaar 'den penninck zestien'.⁶⁾ Blijkens de dorsale kwitantie is deze schuld pas gelost d.d. 1620.10.05 aan juffrouw Katharina van der Linden, die destijds dit schuldbewijs in haar bezit had, met 320 Karolusgulden. Deze bedragen maken al duidelijk, dat men indertijd heel wat personen of instellingen heeft moeten benaderen om de benodigde 8000 gulden **bij elkaar** te krijgen.

Wie de verschillende schuldeisers zijn, van **wie de Meierij** het geld leende, is ons bekend uit een onderlinge garantieverklaring door de steden en vrijheden, die als vertegenwoordigers van de gehele Meierij de schuldbekentenissen hadden **bezegeld**. In de opsomming worden de namen van de **schuldeisers en de** aan hen te betalen jaarrenten genoemd. Wij hebben voor u **tevens het geleende bedrag omgerekend**. **Alle renten behalve** de laatste waren **losbaar tegen 'den penninck astien'**, m.a.w. men had geleend **tegen een rente van 6:1 %**. **De rente aan deken en kapittel van de kathedraal van Luik was losbaar tegen 'den penninck twintich'**, m.a.w. men had 2000 gulden geleend tegen een rente van **6 wo**. Men moest dus evenveel rente betalen alsof men 1600 gulden geleend had tegen **6 wo**. **In feite had men in totaal dus 8398 gulden en 8 stuivers geleend, maar men betaalde rente alsof men 7998 gulden en 8 stuivers geleend had tegen een rente van 6Va % en dat was juist binnen de grens van wat in het octrooi was toegestaan.**

Alle bedragen op één na zijn uitgedrukt in Karolusgulden, die 20 stuivers gouden. Alleen de rente aan de Kruisheren te Sint-Agatha is uitgedrukt in Rijns gulden, die 28 stuivers gouden. De 21 Rijns gulden waren gelijk aan 29 Karolusgulden en 8 stuivers.

Schuldeisers	te betalen rente in Karolusgulden	geleend bedrag in Karolusgulden
Peter Henricx Luyten te Leuven	31	496
Geertrude dochter v. Jan Moermans jr. en Anna Moerkens	12	192
Henrick Janszoon van Bucstel	50	800
Het godshuis van Barbarendael te Thienen	55	880
Katheryn Mussche wed. van Philips van den Driele	50	800
Katheryn van Haestrecht	31	496
Mr. Jan Tyelmans kannunik te Nijvel	30	480
Thoma Ysacus thoyson d'or (ridder van het Gulden Vlies) en raad van de keizer	25	400
Heylwig Daems wed. van Arnt van der Halvermilen	20	320
Antonis Rutgerszoon Beelaerts	20	320
Jacop Goyartszoon van der Graft	6	96
Christyne d.v. Aelbrecht die Becker Helyas van Score secretaris van Leuven	12 - 10 st.	200
Gerard Vueghs en Margriet van der Smissen z.e.	20	320
Broeder Henrick van Kempen, prior der Kruisheren te Sint-Agatha een rente van 21 Rijns gulden à 28 st.	8	128
Deken en kapittel v.d. kathedraal v. Sint Lambert te Luik (losbaar 1/20)	29 - 8 st.	470 - 8 st.
	100	2000
Totaal	499 - 18 st.	8398 - 8 st.

Bij de meeste schuldeisers wordt helaas geen woonplaats vermeld. Wij vermoeden, dat de meerderheid in de Meierij woonachtig was, omdat er vele Meierijse namen bij zijn, maar zekerheid per geval is niet te geven. In ieder geval heeft men in belangrijke mate beroep moeten doen op financiers buiten de Meierij. Bij de tweede lening komt dat nog sterker naar voren.

De lening van 1529 A

Voor de tweede lening was de aanleiding heel anders. Ter gelegenheid van drie heugelijke feiten, zijn huwelijk met Isabella van Portugal, de geboorte van zijn zoon (de latere koning Philips II) en zijn reis naar Italië voor de keizerskroning (te Bologna in 1530) hadden de Brabantse staten d.d. 1529.06.12 aan keizer Karel V een extra bedde toegestaan van 240.000 ponden Artois. Het aandeel van de Meierij in deze bedde was 40.434 ponden en 18 schellingen Artois. Volgens afspraak zou deze bedde betaald worden in twaalf halfjaarlijkse termijnen, maar de keizer had wel laten merken, dat hij het geld graag contant wou hebben. Hij was immers voortdurend in geldnood. De vergadering van de vier kwartieren had daarom d.d. 1529.08.01 besloten om dit bedrag te lenen en ineens aan de keizer af te dragen. Voor deze lening werd door Karel V d.d. 1529.09.08 octrooi verleend.⁷⁾

Ook van deze lening is in het Oirschotse archief slechts één (gecanceleerde) akte van schuldbekentenis bewaard, die aan juffrouw Adriana dochter van Jan van Kessel, schout van Boxtel, weduwe van Everart van Nulant, voor een jaarrente van 100 Karolusgulden, losbaar 'den pennick zestien'.⁸⁾ Blijkens de dorsale kwitantie is deze schuld gelost d.d. 1620.12.23 door betaling van 1600 Karolusgulden.

Eveneens hebben we ook van deze lening een totaaloverzicht in de onderlinge garantieverklaring, die de betrokken steden en vrijheden elkaar vier jaar later gaven d.d. 1533.09.26.⁹⁾ Heel de lening werd gesloten tegen een rente van 6¹/₄¹⁰⁾.

Zoals bij de lening van 1528 geven we ook van deze lening een overzicht met de namen van de schuldeisers, de verschuldigde jaarrente en omgerekend het geleend kapitaal.

Schuldeisers	te betalen rente in Karolusgulden	geleend bedrag in Karolusgulden
Gysbert Henrickszoon van Brakel	37 - 10 st.	600
Henrick Jan Jordenszoon van Scynle	94	1500
Jan Henrickszoon Folcart	25	400
De meesteres v.d. ziekenzusters van Sint Andries van Orthen in de Hinthamerstraat	2	32
Dirck Louys Willemszoon van Wyck	24	384
Adriana wed. v. Jan Coelborner	40	640
Jan Geritszoon van Kessel	25	400
Jufr. Adriana d.v. Jan v. Kessel, wed. v. Everart van Nulant	25	400
Gerard Michielsz. Henrickx	200	3200

l ysbeth Geritsd. Moens		
wed. v. Claes Coenen	7 - 10 st.	120
Jan Peter Jansz. Cuypers	6	96
Anthonis Jansz. v. Cranendonc, molenaar	18	288
Arnd Goyaertsz. Monic, gewandsnijder	84	1344
Yken Roevers Goyaertsd. Hanscoemekers		
wed. v. Gerard Everwyn, sadelmaker	7	112
Jan Gerits Goyaerts Hanscoemekers	12 - 10 st.	200
Jenneken d.v.w. Mr. Henrick Pelgrom	4	64
Lysbeth d.v.w. Thomas Dircxz. die Leeuwe	6 - 5 st.	100
Franske nat. d.v.w. Christoffel Ysel- steyn	6 - 5 st.	100
Hillegonde d.v.w. Engel Scheren en Beelken	8	128
Henrick z.v.w. Henrick Otten van Cleeff	14	224
Margriet d.v.w. Jacop van Zantwyck	28	448
Joseph z.v.w. Henrick van den Stadeacker	100	1600
Marie d.v.w. Rutger Berwouts	14	224
Joest z.v.w. Jan Cort Jansen de Spelmeker	32	512
Dirck z.v.w. Reyner Dircx v.d. Hoevel	22	352
Barbara d.v.w. Jan v.d. Hoevel, drapenier, zuster te Rossum, te lijfrente en Jan z.v.w. Henrick v. Wratselaer en l ysbeth d.v.w. Jan v.d. Hoevel, z.e. ten erfrecht	12	192
Jan v. Wratselaer en Lysbeth, z.e.	25 - 10 st.	408
Claes van Malsen	60	960
Gertrude d.v. Alart v.d. Berge, begijn	7	112
Herman Dircxz. Pelgrom t.b.v. de executeurs v.h. testament van Herman Coenen sr.	9	144
Aleyt d.v.w. Matheus van Gunterslaer	38	608
Peter z.v.w. Remeys van Zwartgoer	30	480
¹ 01r. Margriet d.v. jonker Wolphart van Bi ederode, heer v. Cloetinge en Aswyck, en Adriana d.v.w. Jan Back, ridder	200	3200

Peter v.d. Eeckhout t.b.v. Lysbeth en Anna onm. kind. v.w. Jacop die Visschere, zeemsscoemeker	12	192
Henrick en Yken k.v.w. Gerit Diricz. v.d. Hoevel	10	160
Gysbert Pels als proost v.d. O.L.Vrouwe broederschap te 's-Hertogenbosch	50	800
Anthonis z.v.w. Jan v.d. Straten v. Vechel, priester	12 - 10 st.	200
Executeuren v.h. test. van Henrica Pels	3 - 2 ¹ / ₂ st.	50
Henrick Rutgersz. van Ophoven	35	560
Agnes d.v.w. Jan Henricxz.	4	64
Jacop z.v.w. Peter Colen sr.	100	1600
Katheryn d.v.w. Jan Eyckmans, wed. v. Peter Maurissen	9	144
Het gasthuys v. Jan Scilder o.d. Ulenborch	15	240
Aelbertken d.v.w. Herman Aelbertsz. Kethelers, wed. v. Otto Bolck	10	160
Lysbeth d.v.w. Jan Jansz. van de Zydewyn, begijn	3	48
Jan z.v.w. Henrick Jan Willems	4	64
Henrick z.v.w. Jan Bloymans	44 - 10 st.	712
Yken d.v. Willem Claessen van Empel te lijfrente en Katheryn d.v. Marten Geritsz., e.v. Henrick Bloymans en hun kinderen ten erfrecht	18	288
Jan z.v. Bartholomeus die Mombaer	11	176
Mr. Arnd z.v.w. Cornelis Coelborner	35	560
Convent der Karthuizers Sint Barbara te Keulen	88	1408
Jofr. Luytgardis d.v.w. Rutger Berwouts	10	160
Willemken d.v. Walraven van Erpe	52	832
Raes Engelen, cleermaker der keiz. maj.	25	400
Jan Monic, camer knecht der keiz. maj.	200	3200
Mr. Maximiliaen Transymaen, raet en secretaris der keiz. maj.	100	1600
Jan de la Champaigne, oppercock v.d. koningin van Hongarije	50	800
Franzoys Cambier, sommelier van der kaven v.d. koningin van Hongarije	50	800

im Boubart, anders Pargament, aernerlinc des heren van Nassouwen	150	2400
Nl- Gommaer van den Haigen, l, effier v.d. hove van Cameryck	10	160
de Moll	28	448
Roeland Hellinc en Barbara Spina	15	240
Arnould Dessemberge, archier		
's acht) v.d. koningin van Hongarije	25	400
lan de Coursellis, ponthier der keiz. maj.	25	400
Totaal	2529 - 12 ¹ / ₂ st.	40.442

Allereerst dient **opgemerkt**, dat er in de lijst een klaarblijkelijke fout staat. Aan Adriana van Kessel was blijkens de in Oirschot bewaarde akte een jaarrente van 100 Karolusgulden verschuldigd, terwijl in de lijst 25 Karolusgulden genoemd wordt. Mogelijk is de vergissing veroorzaakt doordat de voorgaande post ook een van Kessel (Jan Geritszoon, misschien haar vader) vermeldde, aan wie 25 gulden verschuldigd was.

Verder is de toegestane lening duidelijk enigszins overschreden. Zij was toegestaan voor 40.434 ponden en 18 schellingen Artois, terwijl volgens de telling van de lijst reeds 40.442 Karolusgulden geleend was, welke Karolusgulden in waarde gelijk was aan het pond Artois.¹⁰⁾ Hier komt nog 1200 gulden bij, aangezien de rente verschuldigd aan Adriana van Kessel 75 gulden te laag is opgegeven. In totaal had men dus 41.642 Karolusgulden geleend. Niemand zal aan die overschrijding echter zwaar getild hebben. Er moeten overigens verscheidene personen meegewerkt hebben aan het rond krijgen van de lening, zodat het voor de hand lag, dat het totaalbedrag enigszins zou afwijken.

Hoewel ook deze lening voor het grootste deel binnen de Meierij zal zijn opgenomen, heeft men toch ook van buiten geld moeten aantrekken. **Opvallend** is dat men aan het hertogelijk hof heeft **kunnen lenen** zelfs in flinke bedragen en ..iel in hoofdzaak bij lagere functionarissen van de keizer zelf en van zijn zuster **Maria**, weduwe van de koning van Hongarije, die vanaf 1530 de Nederlanden als landvoogdes bestuurd heeft na het overlijden van haar tante, Margaretha van Savoye. Meerdere van deze lagere functionarissen **blijken** - in tegenstelling tot de hogere, die een voornamen staat moesten voeren - over behoorlijke kapitalen beschikt te **hebben**.

De lening van 1529 B

De gegevens, die voor deze derde lening ter beschikking stonden, leken aanvankelijk raadselachtig en in tegenspraak met de gegevens in het Oirschotse archief.

Wij menen het raadsel als volgt te hebben kunnen oplossen.

Keizer Karel V, in voortdurende geldnood, wilde niet alleen de extra bedde graag contant in handen hebben maar ook de normale bedde over de 6 komende jaren. Voor de extra bedde, die was toegestaan voor extra kosten die gedeeltelijk al gemaakt waren en gedeeltelijk op korte termijn moesten worden voldaan, was dit verlangen begrijpelijk, maar voor de normale bedde was het iets ongehoords. Deze normale bedde voor de 6 komende jaren was bedoeld om de normale staatskosten van die tijd te dekken. Als de keizer die vooruitbetaald wilde hebben, was dat een soort paniek-financiering, die voor de toekomst grote moeilijkheden kon oproepen. De Meierij zal zich dan ook aanvankelijk afhoudend hebben opgesteld, maar is uiteindelijk ingegaan op het aanbod van de keizer, dat door contante betaling van 32.000 gulden de totale bedde voor de 6 komende jaren, die een totale som zou bedragen van 40.446 gulden, zou zijn voldaan, zoals werd vastgelegd in het accoord d.d. 1529.08.03. Vermoedelijk heeft men het reeds gememoreerde octrooi voor de lening van 40.434 ponden en 18 schellingen Artois beschouwd als ook geldend voor het lenen van dit bedrag.¹²⁾

De enige mij nog bekende schuldbekentenis van deze lening is d.d. 1529.12.01, voor een bedrag van 40 gulden aan Tielman Koeckoecx van Boechout.¹³⁾ Zij is door dezelfde steden en vrijheden gezegeld als de schuldbekentenissen der twee vorige leningen maar met de nuance, dat de lening werd aangegaan voor verantwoordelijkheid van de keizer. Zij is geschreven door een andere (Bossche) hand en op dezelfde wijze als de schuldbekentenissen der eerdere leningen voorzien van een afschrift van het keizerlijk octrooi d.d. 1529.09.08. De schuldbekentenis is echter niet gecancelleerd noch voorzien van een dorsale kwitantie van lossing.

De garantieverklaring van 1530.02.02 is ook enigszins anders geformuleerd dan die der eerdere leningen.") De garantie wordt gegeven aan de schuldeisers: Als de keizer, die beloofd heeft de Meierij voor de lasten van deze lening schadeloos te zullen houden, niet aan zijn verplichting zou voldoen, zal de Meierij toch aan de schuldeisers betalen, waartoe de steden en vrijheden beloven de lasten daarvan bedegewijs te zullen dragen. In zoverre is het ook een onderlinge garantieverklaring.

Hoe de juiste opzet van de lening was, wordt eigenlijk pas duidelijk in het accoord met Peter van Balen, rentmeester van de bedde in stad en Meierij, d.d. 1530.06.09, waarin deze verklaart, dat door de contante betaling van 32.000 gulden de bedde van stad en Meierij ten bedrage van 40.446 gulden voor de komende 6 jaar betaald is en dat de ontbrekende 8446 gulden zijn 'innegelaeten' dus niet meer betaald hoeven te worden. (Hier ging Sassen in zijn regest de mist in.) Het geld van de (gewone) bedde, dat Peter van Balen in de komende 6 jaar normaal zal innen, zal hij besteden tot rentebetaling en aflossing van de lening.¹⁵⁾

Het protest van de drie leden van het bestuur der stad 's-Hertogenbosch d.d. 1530.05.16 tegen het aanvragen door de Meierij van het keizerlijk octrooi om de lening aan te gaan, en wel 'omdat de stad een algemeen privilege had om geld te lenen', is een (van de vele) voorbeelden, dat Bosschenaren geen onderscheid kunnen maken tussen stad en Meierij.¹⁶⁾

In de garantieverklaring is evenals in die der voorgaande leningen een lijst opgenomen van de schuldeisers en de aan hen te betalen renten.

Wij laten deze lijst volgen met daaraan toegevoegd de geleende bedragen omgerekend tegen den penning zestien.

Schuldeisers	te betalen rente in Karolusguldens	geleend bedrag in Karolusguldens
Jofr. Willemken d.v.w. Walraven van Erp	40	640
Margriet d.v. Peter Lamberts v.d. Heyden	3	48
Aleyt wed. v. Jan Karper	4	64
Lucas z.v. Matheus Hujoel en Christina v.d. Voort	28	448
Amelberga d.v. dezelfde	28	448
Belye wed. v. Jan die Sceper sr. en Katherina d.v. Jan die Sceper jr.	11	172
Dezelfde en Katharina d.v. Joost Jansen	11	172
Henrick Jansz. v. Boxtel	25	400
Mr. Lodewyck van Heylwigen, raad in Brabant	100	1600
Jan v. Kessel, schout van Boxtel	50	800
Adriana d.v. voorgaande en wed. v. Everaert van Nulant	100	1600
Bruysten z.v. Wilhem Arts v.d. Hananberg	50	800
Jan van de Wyel	100	1600
Margriet d.v. Wouter Henricks v.d. Eynde	6 - 10 st.	104
Henrick Jansz. Kemp	45	720
Henrick z.v. Gerit Jacops, priester	9	144
Katherina d.v. Jan Rutten	3	48
Deken en kapittel v.d. kathedraal van Sint Lambert te Luik	54	864
Gysbrecht van der Schaut	20	320

Dezelfde en Beatrix z.e., wed. v.		
Gysbrecht van de Polle	31 - 5 st.	500
Jacob Jansz. Coelborner	20	320
Aleyt d.v. Thomas Lamberts van Scynle	3	48
Willem Hoze, priester	3	48
Peter Jansz. van Balen	100	1600
Arnd Geritsz. Monic t.b.v. de wett. kind. v. Andries Noels en Lysbeth		
Arntsd. Monic	32	512
Frans Mathysz. den Goutsmit	13	208
Peter Mathys Lamberts in den Rinck	31 - 10 st.	504
Henricksken wed. v. Claes van Delft	50	800
Dezelfde	50	800
Tielman Koekoecx van Boechout	40	640
Willem de Coster alias Huberts	50	800
Catharyn Geerbrantsd. van Colsteren	82	1312
Gerard Michiels Henricks	100	1600
Dezelfde	100	1600
Dirck z.v.w. Robrecht v. Grevenbroeck, heer v. Loon op Zand en Philiberta v. Ymmerseel, z.e.	250	4000
Dezelfden	220	3520
Peter z.v. Reyner Goessen Cremers	28	448
Kind. v. Andries Noels en Lysbeth		
Arnt Goyartsd. Monic	25	400
Totaal	1916 - 5 st.	30.660

Ook bij deze lening heeft men behalve geldschietters in de Meierij externe financiers moeten benaderen. Dat de lening niet was 'volgetekend' zal geen probleem zijn geweest. De eerste van de twaalf termijnen van de gewone bedde zal het ontbrekende wel hebben aangevuld.

Wanneer men de geldschietters van de drie leningen vergelijkt, ziet men enkele malen dezelfde personen en meerdere malen dezelfde achternamen voorkomen. Het aantal personen in de Meierij, dat over contanten beschikte, was vermoedelijk niet erg groot.

De realiseringswijze der leningen

Voor de lening van 1528 heeft men van 16 personen of instellingen geld opgenomen, bij de lening van 1529 A zelfs van 66 en bij de lening van 1529 B van 38

personen of instellingen. In al deze gevallen zal, zoals uit de in Oirschot of elders bewaard gebleven stukken blijkt, een zeer wijdlopige schuldbekentenis geschreven zijn, terwijl bovendien aan elke schuldbekentenis een afschrift van het keizerlijk octrooi is gehecht. Deze afschriften zijn in de pliek van de schuldbekentenissen meegevouwen en door de staarten der zegels van de acterende steden en vrijheden daaraan verbonden. De afmetidgen der akten van schuldbekentenis zijn ca. 50 x 30 cm en die van de afschriften ca. 50 x 15 cm. Uit de context zullen we moeten concluderen, dat deze wijze van aanhechting tevens bedoeld was, om de authenticiteit van de afschriften te garanderen. In enkele archiefbewaarplaatsen zoals in Helmond en Sint-Oedenrode is deze wijze van doen echter aanleiding geweest tot een foutieve beschrijving van de betreffende charters. De archivisten hebben blijkbaar de moed niet kunnen opbrengen om de beide ellenlange charters te lezen en hebben ze beschreven als octrooi of vidimus van octrooi van de keizer. Mogelijk zijn er nog in andere plaatsen schuldbekentenissen bewaard.

Aangezien het voor ons al een opgave is om één tekst te lezen, kunnen we ons voorstellen, welk een enorm werk het geweest moet zijn om al deze teksten keurig uit te schrijven.

De lossing der leningen

De twee eerste leningen zullen vermoedelijk ongeveer gelijktijdig in haar geheel zijn afgelost en wel pas aan het einde van het twaalfjarig bestand, toen de Meierij na zolang oorlogsprikelen weer enigszins op adem gekomen was. Vermoedelijk heeft men de diverse schuldbekentenissen zoveel mogelijk laten lossen door de diverse steden en vrijheden naar rato van hun aandeel in het geheel van de schuld. Zodoende werd de onderlinge verrekening tot een minimum beperkt en zijn de geloste schuldbekentenissen op diverse plaatsen ingenomen en eventueel bewaard. Mogelijk heeft men ook de betaling der renten gedurende bijna een eeuw op dezelfde wijze laten verzorgen.

De derde lening is vermoedelijk overeenkomstig de bedoeling afgelost door de rentmeester der bedde in de 6 jaren na 1529.

Het was bijna 500 jaar geleden niet zo eenvoudig om een enigszins omvangrijke lening rond te krijgen, zeker niet als men dat wilde doen tegen een acceptabele rente, waartoe men de beroepsfinanciers diende te omzeilen. De besproken stukken geven ons hierop enige kijk, waardoor we ons tevens realiseren, welk een massa schrijfwerk daarvoor verricht moest worden. Dit schrijfwerk en het leggen van de contacten voor de leningen zal zeker een rem geweest zijn, om gemakkelijk aan een dergelijke onderneming te beginnen. 'Eerst sparen en dan uitgeven' was toen nog een geaccepteerde regel, die zoals we zagen ook in die tijd niet steeds werd toegepast.

Het was dan wel een grote eer om een hertog te hebben, die werd gekozen tot keizer, maar het was ook een kostbare zaak voor de inwoners en een bewerkelijk gedoe voor de Oirschotse en de Bossche secretarissen en vermoedelijk tevens voor de plaatselijke regenten.

NOTEN

1. Rayondepot Oirschot charters: 1528.08.31 afschrift octrooi
 1528.10.02 schuldbekentenis
 1529.01.08 garantieverklaring
 1529.09.08 afschrift octrooi
 1529.10.01 schuldbekentenis
 1533.09.26 garantieverklaring
 Gemeente-archief 's-Hertogenbosch, charters en privilegiebrieven volgens de nummering van Sassen:
 nr. 735 vidimus van octrooi van Karel V tot afkoop van de bedde over 6 jaar d.d. 1529.08.03. Ook het origineel is aanwezig
 nr. 736 octrooi voor de lening d.d. 1529.09.08
 nr. 737 schuldbekentenis d.d. 1529.12.01 aan Tielman Koekoecx
 nr. 738 garantieverklaring d.d. 1530.02.02
 nr. 741 protest van de regenten d.d. 1530.05.16
 nr. 744 accoord met Peter v. Balen rentmeester der bedde d.d. 1530.06.09.
 Met dank aan Mr. J.A.M. Hoekx voor de geboden hulp en aan het Bossche archief voor het ter beschikking gestelde potlood.
2. Oirschot ch. 1529.01.08.
3. Oirschot ch. 1528.08.31.
4. Oirschot ch. 1528.10.02.
5. Oirschot ch. 1529.01.08.
6. Oirschot ch. 1528.10.02.
7. Oirschot ch. 1529.09.08 en 1529.10.01.
8. Oirschot ch. 1529.10.01.
9. Oirschot ch. 1533.09.26.
10. H. Enno van Gelder, De nederlandse munten, Utrecht/Antwerpen 1965, blz. 59.
11. Sassen, nr. 735.
12. Sassen, nr. 736.
13. Sassen, nr. 737.
14. Sassen, nr. 738.
15. Sassen, nr. 744.
16. Sassen, nr. 741.